

Nøkkeltall for prioriterte næringer i Bergensregionen

Business Region Bergen

06/2012

REGION BERG GEN

Dokumentinformasjon

Nøkkeltall for prioriterte næringer i Bergensregionen er utført av ideas2evidence på oppdrag av Business Region Bergen. Rapporten var ferdigstilt i mai 2012.

Rapporten beskriver nøkkeltall for følgende næringer i Bergensregionen:

- Energinæringen
- Maritim næring
- Marin næring
- Opplevelse, kultur og reiseliv
- Media og kulturbasert næringsliv

Følgende nøkkeltall for næringene er utarbeidet:

- Antall ansatte
- Omsetning
- Verdiskaping
- Driftsresultat
- Årsresultat før skatt
- Antall foretak
- Antall nyetableringer siste fem år
- Eksporttall for Hordaland

Ideas2evidence-rapport nr 4:2012

Rapporten er utarbeidet av Asle Høgestøl og Jostein Ryssevik
www.ideas2evidence.com

Kontaktperson i Business Region Bergen

Tone Hartvedt
www.brb.no

Design omslag: Fuggibaggi design

Innhold

Verdiskaping i Bergensregionen	4
Innledning	4
Hva har vi gjort:	4
Om næringsklynger	5
Rapportens innhold	5
Energi	6
Maritim.....	10
Marin	14
Media og kulturbasert næringsliv	18
Opplevelse, kultur og reiseliv	22
Rangering av satsingsnæringene	26
Eksportfylket Hordaland.....	29
2008–2010 - en sammenligning	31
Data og metoder	36
Innledende valg	36
Nøkkeltall.....	36
Beregningsmåte, sammenligningstall.....	37
Beregningsmåte, presisjonstall	37
Om kildene:	38
Hovedkontorproblematikk	39
Fjerning av selskaper	39
Bruksområder for nøkkeltallene	40
Nyetableringer.....	40
Enkeltpersonforetak	40
Appendiks.....	42
Findeling av næringer.....	42
Energi	43
Maritim.....	44
Marin.....	45
Kultur og media	46
Reiseliv og opplevelse.....	48
Kilder:	49

Verdiskaping i Bergensregionen

Innledning

Business Region Bergen (BRB) har engasjert ideas2evidence til å utarbeide og systematisere nøkkeltall for følgende næringsklynger i Bergensregionen: Maritim, Marin, Energi, Media og kulturbasert næringsliv og Opplevelse, kultur og reiseliv. Målet for prosjektet har vært å gi politikere, næringslivsledere og andre aktører, et faktabasert grunnlag for beskrivelse av de regionale næringsklyngene. Det har også vært et mål å utvikle en metodikk som gjør det enkelt å gjennomføre årlige oppdateringer av nøkkeltallene. Nøkkeltallene er beregnet for Hordaland og Bergensregionen (definert som BRBs medlemskommuner). Som sammenligningsgrunnlag har vi også beregnet tilsvarende nøkkeltall for hele Norge.

Hva har vi gjort:

Nøkkeltallene som presenteres er:

- Antall ansatte
- Omsetning
- Verdiskaping
- Driftsresultat
- Årsresultat før skatt
- Antall foretak
- Antall nyetableringer siste fem år

Alle økonomiske tall er, dersom ikke annet er oppgitt, presentert i hele 1000 og beregnet med utgangspunkt i data for regnskapsåret 2010.

Hovedkilden for arbeidet har vært databasen RavnInfo som inneholder oppdaterte regnskapsdata for alle norske selskap hentet fra Brønnøysundregistrene. Basert på denne informasjonen har vi aggregert fra foretaksnivå til næringsnivå. Først og fremst er utvelgelsen av foretak basert på Statistisk Sentralbyrå sine

næringskoder (NACE), som alle foretak må registrere seg under. I tillegg har vi gjennomført et stort manuelt arbeid for å komplimentere opplysninger som er hentet på bakgrunn av NACE-kodene.

ideas2evidence har også estimert økonomisk aktivitet i Bergensregionen og Hordaland for foretak med hovedkontor utenfor regionen. Disse beregningene er gjort med utgangspunkt i andel ansatte i Bergensregionen og Hordaland i forhold til det totale antallet ansatte i foretaket. Denne estimeringsmetoden bygger på en forutsetning om at de økonomiske bidragene fra hver enkelt ansatt er like, uavhengig av hvor den ansatte er lokalisert.

I tillegg har vi innhentet data om eksport og nyetableringer fra Statistisk sentralbyrå.

Rapporten presenterer to sett med nøkkeltall. Det første settet, **sammenligningstallene**, er beregnet med utgangspunkt i hvilke NACE-kode det enkelte selskap er registrert på. Disse tallene er direkte sammenlignbare med nøkkeltall fra andre regioner basert på de samme næringsgrensene. Det andre settet, **presisjonstallene**, inkluderer 1) tall for foretak som er registrert på andre NACE-koder enn de som vanligvis inngår i næringsklyngene og 2) estimat for foretak som har hovedkontor utenfor regionen, men som har en betydelig aktivitet i Bergensregionen eller Hordaland.

Alle definisjoner og metodiske avgjørelser er beskrevet i et eget kapittel mot slutten av rapporten. I tillegg til denne rapporten har ideas2evidence også levert en database med detaljerte data for hvert enkelt foretak, samt en løsning for interaktiv beregning og visualisering av nøkkeltall for utvalgte delnæringer og geografiske områder.

Om næringsklynger

Moderne næringsliv er preget av tett interaksjon mellom ulike bransjer. Et vesentlig utviklingstrekk er fremveksten av næringsklynger som går på tvers av tradisjonelle grenser. For eksempel kan et IT-firma være en svært viktig komponent i den marine eller den maritime næringsklyngen.

I arbeidet med nøkkeltallene har vi derfor benyttet en klyngetilnærming heller enn en strikt nærings- eller bransjetilnærming. Dette betyr at vi har tatt utgangspunkt i næringsens verdikjede og inkludert alle aktører som i vesentlig grad har en plass i denne kjeden. I tillegg til kjernevirksomhetene som opplagt har en plass i klyngen, vil man med et slikt utgangspunkt også inkludere virksomheter som i vesentlig grad lever av å levere utstyr eller tjenester til disse kjernevirksomhetene. Tilsvarende har vi inkludert virksomheter som er knyttet til distribusjon og salg av kjernevirksomhetenes produksjon, samt andre støtte- og infrastrukturtiltak. Nøkkeltallene inkluderer derimot ikke FoU-miljøer eller offentlige institusjoner.

Teorien om næringsklynger stammer fra den amerikanske professoren Michael Porter ved Harvard Business School. Porter definerer en næringsklynge på denne måten:

“A cluster is a geographically proximate group of interconnected companies and associated institutions in a particular field, linked by commonalities and complementarities” (Porter, 1991)

En næringsklynge er med andre ord satt sammen av geografisk konsentrerte bedrifter, som er knyttet sammen gjennom likheter og komplimenterende egenskaper. Korte geografiske avstander utløser stordriftsfordeler som en konsekvens av uformelle og formelle samarbeidsavtaler mellom næringsaktørene. Slike stordriftsfordeler vil videre øke sannsynligheten for at næringsklyngen er selvforsterkende (Jakobsen, 2008).

Med utgangspunkt i et slikt perspektiv, er det naturlig at enkelte selskap kan ha en rolle innenfor flere klynger. Spesielt gjelder dette tjenesteleverandører som ikke er næringsspesifikke, for eksempel informasjonsteknologi og finanstjenester.

Rapportens innhold

Hovedfokuset i rapporten er først og fremst rettet mot nøkkeltallene. De fem satsingsnæringene er først presentert enkeltvis, før vi rangerer de ulike næringene i henhold til nøkkeltallene. Begge sett med nøkkeltall inkluderes i presentasjonen, men hovedfokus ligger på de manuelt justerte tallene, som vi konsekvent omtaler som presisjonstall. Det er disse tallene som gir den nøyaktige beskrivelsen av klyngenes størrelse i Bergensregionen og Hordaland.

I et eget kapittel fokuserer vi på eksportfylket Hordaland og viser fylkets utvikling og andel av nasjonal eksport av tradisjonelle varer, samt en detaljert fremstilling av fylkets eksportvarer.

Til sist i rapporten finnes et fyldig kapittel med all nødvendig metodisk informasjon om hvordan tallene er beregnet. Vedlagt er også oversikt over næringskodene som danner grunnlaget for utvelgelse av foretak til de fem næringsklyngene.

Energi

Energiklyngen består av flere ulike komponenter som har energi som fellesnevner. Dette gjelder utvinning og foredling av olje- og gassprodukter, energi fra tradisjonelle kilder som vann- og vindkraft, samt andre former for fornybar energi. Knyttet til disse kjernevirksomhetene, er også en stor og variert gruppe av utstysprodusenter og tjenesteleverandører.

Energiklyngen er den desidert største næringsklyngen i Bergensregionen, men som forskjellen mellom sammenligningstall og presisjonstall viser, er den ofte underestimert i offentlig statistikk i forhold til de faktiske verdiene som den representerer.

Den største økonomiske aktiviteten i energiklyngen kommer fra olje- og gassfeltene utenfor Hordaland. Statoil har en vesentlig tilstedeværelse både i Bergen, i Øygarden og på Mongstad. I tillegg har det i regionen vokst frem en stor industri av utstysprodusenter og tjenesteleverandører tilknyttet olje- og gassutvinning. Den store utfordringen, som vi kommer tilbake til, er at svært mange foretak har juridisk foretaksadresse i Stavanger-regionen og Oslo. Dette gjør at nøkkeltall som tar utgangspunkt i foretakenes hovedkontoradresser ikke gir et riktig bilde av de faktiske verdier som energiklyngen genererer i Bergensregionen.

Sammenligningstallene er egnet til å sammenligne energiklyngen direkte med tilsvarende klynger i resten av landet. Som vi ser, er foretakene som inngår i klyngen, betydelige arbeidsgivere i Bergensregionen med nesten 16 000 ansatte fordelt på 1 099 foretak. Som vist i tabell 4 utgjør dette litt over 9 prosent av den totale arbeidsstokken innenfor energiklyngen på landsbasis. Klyngen har et positivt driftsresultat, både regionalt og nasjonalt, men et negativt årsresultat lokalt.

Tabell 1: Energiklyngen i Bergensregionen - Sammenligningstall

Nøkkeltall	
Ansatte	15 878
Omsetning	50 817 110
Verdiskaping	11 664 669
Driftsresultat	456 674
Årsresultat	-1 249 220
Foretak	1 099

Tabell 2: Energiklyngen i Hordaland - Sammenligningstall

Nøkkeltall	
Ansatte	18 611
Omsetning	58 414 755
Verdiskaping	13 734 407
Driftsresultat	1 022 048
Årsresultat	-516 682
Foretak	1 453

Tabell 3: Energiklyngen i Norge - Sammenligningstall

Nøkkeltall	
Ansatte	174 581
Omsetning	1 523 738 157
Verdiskaping	491 540 411
Driftsresultat	392 874 429
Årsresultat	194 150 295
Foretak	14 789

Tabell 4: Bergensregionen og Hordaland i prosent av Norge - Sammenligningstall

	Bergensregionen	Hordaland
Ansatte	9,1 %	10,7 %
Omsetning	3,3 %	3,8 %
Verdiskaping	2,4 %	2,8 %
Foretak	7,4 %	9,8 %

Sistnevnte resultat skyldes primært store nedskrivninger i finansielle holdingselskaper som Mongstad Refining og KCA Deutag Holdings.

Bergensregionens andel av total omsetning og verdiskaping i Norge, er lav. Forklaringen på dette er, som nevnt, at mange av de største oljeaktørene er registrert i Stavanger og Oslo, selv om de har en vesentlig aktivitet i andre regioner.

Presisjonstallene viser den nøyaktige beskrivelsen av energiklyngen i Bergensregionen, justert for hovedkontorproblematikk og inkludert foretak som naturlig hører med, men som er registrert på andre NACE-koder. Energiflyngen er den av de fem satsingsnæringene som, i følge disse tallene, har den desidert største forskjellen mellom sammenlignings- og presisjonstall. Hovedårsaken til dette er at vi har lagt til estimat for Statoils økonomiske aktivitet i Bergensregionen.

Energiflyngen sysselsetter, i følge presisjonstallene, 27 800 personer i regionen, fordelt på 1 361 foretak. Klyngen har en omsetning på over 165 milliarder kroner og en verdiskaping på ca 31.3 milliarder kroner. Bergensregionen utgjør naturlig nok det meste av Hordalands økonomiske aktivitet innenfor klyngen, men det skapes også betydelige økonomiske verdier i resten av fylket.

Verdiskaping er definert som summen av driftsresultatet og lønnskostnader. For energiklyngen utgjør driftsresultatet ca 30 prosent av verdiskapingen. I 2008 var samme tall på ca. 70 prosent, og i 2009 26 prosent. Det aggregerte årsresultatet er på knappe 9.4 milliarder kroner og viser resultatet etter finansielle transaksjoner.

Bergensregionen er en nyskapende region med en høy andel nyetableringer i perioden 2005-2011. Antallet i tabell 7 og 8 er basert på nyetableringer innenfor de NACE-kodene som inngår i energiklyngen. Bergensregionen har siden 2005 stort sett stått for mellom 9 og 10 prosent av alle nyetableringer i Norge. Unntaket er 2010, hvor et fall lokalt sammenfalt med en økning i

Tabell 5: Energiflyngen i Bergensregionen - Presisjonstall

Nøkkeltall	
Ansatte	27 800
Omsetning	165 258 060
Verdiskaping	31 345 330
Driftsresultat	10 371 256
Årsresultat	9 398 108
Foretak	1 361

Tabell 6: Energiflyngen i Hordaland - Presisjonstall

Nøkkeltall	
Ansatte	30 466
Omsetning	173 408 272
Verdiskaping	33 839 689
Driftsresultat	11 471 690
Årsresultat	10 505 887
Foretak	1 743

Tabell 7: Antall nyetableringer i energiklyngen 2005-2009

År	Bergensregionen	Hordaland	Norge
2005	55	69	603
2006	61	79	676
2007	77	101	730
2008	51	72	569
2009	56	68	600
2010	37	47	660
2011	55	75	620

Tabell 8: Antall nyetableringer i energiklyngen i prosent av Norge 2005-2011

År	Bergensregionen	Hordaland
2005	9.1 %	11.4 %
2006	9.0 %	11.7 %
2007	10.6 %	13.8 %
2008	9.0 %	12.6 %
2009	9.3 %	11.3 %
2010	5.6%	7.1%
2011	8.9%	12.1%

nyetableringer nasjonalt. I 2011 er imidlertid forholdet mellom bergensregionen/Hordaland og de nasjonale tallene tilbake til "normalt" nivå.

Energinæringene kan deles i fire undergrupper: utvinning og foredling av olje og gass, produksjon og distribusjon av elektrisk energi, tjenesteleverandører inkludert supply-virksomhet og utstysprodusenter inkludert produsenter av oljeplattformer.

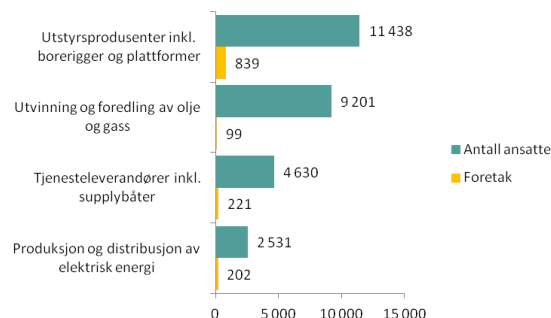
Bergensregionen har en stor industri av utstysprodusenter og tjenesteleverandører tilknyttet energiklyngen. Samlet jobber over 16 000 ansatte innenfor disse to undergruppene.

Utvinning og foredling av olje og gass har en omsetning som samlet sett er nesten dobbelt så stor som de tre andre undergruppene til sammen. Figur 2 bekrefter også inntrykket av at regionen har en vesentlig utstys- og tjenesteindustri tilknyttet kjernevirksomhetene i klyngen. Frank Mohn-konsernet er et eksempel på en internasjonalt ledende utstysbedrift til næringen. Produksjon og distribusjon av elektrisk energi er i hovedsak fornybar energi som vannkraft og vindkraft, hvor BKK er den tyngste aktøren i regionen.

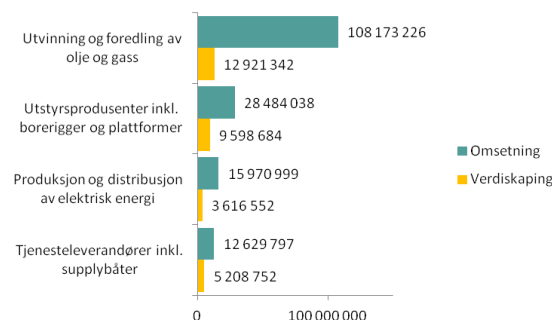
Alle de fem undergruppene har positive drifts- og årsresultat. Samtlige deler av Energiklyngen tjente med andre ord penger i 2010.

I tabell 9 har vi brutt nøkkeltallene ned på kommuner. Innenfor hvert nøkkeltall har vi listet opp de fem største kommunene og deres resultat. En mulig feilkilde er fordeling av Statoils virksomhet i Bergensregionen på kommuner. Ansatte blir fordelt etter hvor bedriftene/underforetakene fysisk er lokalisert. For Statoil oppgis det bedrifter i Mongstad, Bergen, Sotra og Øygarden. Anlegget på Kollsnes er registrert direkte under Stavanger-kontoret og vi har derfor estimert økonomisk aktivitet basert på et muntlig oppgitt antall ansatte etter kontakt med Statoil Kollsnes.

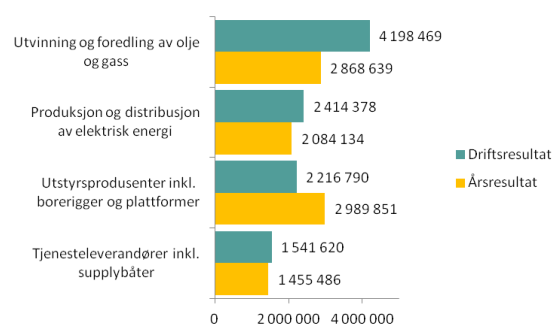
Figur 1: Antall ansatte og foretak i Bergensregionen fordelt på undergrupper

Figur 2: Omsetning og verdiskaping i Bergensregionen fordelt på undergrupper, alle tall i 1000

Figur 3: Driftsresultat og årsresultat i Bergensregionen fordelt på undergrupper, alle tall i 1000

Bergen er den klart største kommunen når det gjelder både antall ansatte og antall foretak. Syv av de ti største foretakene målt i ansatte er lokalisert i Bergen kommune. Bergen er også størst innenfor alle de økonomiske nøkkeltallene med en omsetning på nesten 110 milliarder og en verdiskaping på knapt 23 milliarder. Statoils regionkontor på Sandsli er den klart største grunnen til at Bergen har en så dominerende posisjon. Lindås og Øygarden er kommunene som følger etter Bergen når det gjelder omsetning, mens Fjell og Stord er de nest største med tanke på verdiskaping. Størsteparten av disse verdiene kommer fra Statoils virksomhet på Mongstad og Stureterminalen. Fjell kommune er også stor innenfor energiklyngen, mye takket være aktiviteten rundt CCB på Ågotnes og det sterke subsea-miljøet som er bygget opp rundt basen. Aker Stord som bygger oljeplattformer og moduler er også en betydelig aktør i klyngen, og trekker Stord kommune opp som en av de fem største kommunene basert på omsetning, driftsresultat og verdiskaping.

Totalt er det åtte kommuner i Bergensregionen som har en omsetning innenfor energiklyngen på over en milliard kroner. Fire av disse har også en verdiskaping på over en milliard kroner. Av alle kommunene er det kun tre som har et negativt aggregert driftsresultat.

Tabell 9: Rangering av kommuner innenfor næringsklyngen for Energi

Antall ansatte	
Bergen	17 932
Fjell	3 132
Stord	2 402
Lindås	1 895
Fusa	475
Omsetning	
Bergen	109 481 726
Lindås	27 925 633
Øygarden	8 486 228
Fjell	7 796 717
Stord	5 194 906
Verdiskaping	
Bergen	22 875 139
Fjell	2 445 902
Stord	1 702 937
Øygarden	1 134 369
Fusa	899 502
Driftsresultat	
Bergen	8 534 802
Øygarden	721 300
Fusa	559 744
Fjell	521 750
Stord	364 714
Årsresultat	
Bergen	7 795 590
Øygarden	745 432
Austevoll	536 999
Fusa	428 792
Stord	342 035
Antall foretak	
Bergen	715
Fjell	145
Askøy	83
Stord	80
Os	56

Maritim

Bergensregionen har alltid vært en sjøfartsregion, fra vikingtiden, via hanseatene og frem til dagens moderne maritime næringsklynge. Klyngens viktige posisjon i regionen gjenspeiles i den betydelige økonomiske aktiviteten og antall ansatte. Rederier og skipsverft utgjør de naturlige kjernevirksomhetene i klyngen. I likhet med energiklyngen, er det også i den maritime klyngen verdensledende utstyrsprodusenter og tjenesteleverandører som kompletterer kjernevirksomhetene.

Basert på rene næringskoder har den maritime næringsklyngen i Bergensregionen en omsetning på over 48 milliarder kroner og en verdiskaping på 9.5 milliarder kroner. Med utgangspunkt i sammenligningstallene er altså den maritime klyngen omtrent like stor som energiklyngen i regionen. Tabell 13 viser at for omsetning utgjør Bergensregionen nesten en femtedel av de nasjonale tallene.

Klyngen sysselsetter 11 928 personer fordelt på 1 105 foretak. Det er viktig å presisere at dette inkluderer kun personell som er direkte ansatt i foretakene og ikke innleid arbeidskraft fra bemanningsselskap. Dermed inkluderer de ikke mannskap på skip fra regionen, med mindre disse er direkte ansatt i rederiet. Det foreligger ingen kvalitetssikrede og objektive tall for hvor mange personer dette gjelder. Ideas2evidence har vært i kontakt med NAV Hamar som administrerer det maritime arbeidsgiver- og arbeidstakerregisteret, men data var ikke registrert på en måte som gjorde dem anvendelige i dette prosjektet.

Tabell 10: Den maritime klyngen i Bergensregionen - Sammenligningstall

Nøkkeltall	
Ansatte	11 928
Omsetning	48 219 460
Verdiskaping	9 541 900
Driftsresultat	1 608 480
Årsresultat	1 510 969
Foretak	1 105

Tabell 11: Den maritime klyngen i Hordaland - Sammenligningstall

Nøkkeltall	
Ansatte	14 310
Omsetning	54 720 072
Verdiskaping	11 576 648
Driftsresultat	2 150 222
Årsresultat	2 123 889
Foretak	1 272

Tabell 12: Den maritime klyngen i Norge - Sammenligningstall

Nøkkeltall	
Ansatte	88 366
Omsetning	264 907 209
Verdiskaping	74 942 031
Driftsresultat	16 824 694
Årsresultat	27 704 099
Foretak	7 485

Tabell 13: Bergensregionen og Hordaland i prosent av Norge - Sammenligningstall

	Bergensregionen	Hordaland
Ansatte	13,5 %	16,2 %
Omsetning	18,2 %	20,7 %
Verdiskaping	12,7 %	15,4 %
Foretak	14,8 %	17,0 %

I følge presisjonstallene har den maritime klyngen i Bergensregionen 19 706 ansatte fordelt på 1 270 foretak. Selskapene som er lagt til ved beregning av presisjonstall, er først og fremst utstyrsprodusenter og tjenesteleverandører som faller utenfor de typiske maritime næringskodene. Spesielt gjelder dette selskap som tilbyr finansielle tjenester og informasjonsteknologi utelukkende rettet mot maritim virksomhet. I Bergen finnes blant annet flere store sjøforsikringsselskap som ikke er registrert under næringskoder som vanligvis regnes som maritime.

I Bergensregionen har den maritime næringsklyngen, i følge presisjonstallene, en omsetning på ca 71.9 milliarder kroner og en verdiskaping på 16 milliarder kroner. Presisjonstallene er dermed hhv. 67 og 59 prosent høyere enn sammenligningstallene. I likhet med energiklyngen står Bergensregionen for hovedtyngden av aktiviteten i Hordaland, men også her er det betydelig aktivitet ellers i fylket. Det er en omsetning på ca 5.5 milliarder for Hordaland utenom Bergensregionen.

Driftsresultatet utgjør ca. 16 prosent av verdiskapingen, mens de resterende 84 prosentene er lønnsmidler til de ansatte. Dette er noe lavere enn tallene for 2009, og vesentlige lavere enn forholdstallene for energiklyngen

Bergensregionen har stått for en vesentlig andel av nyetableringene innenfor den maritime næringsklyngen over de siste syv årene. Tabell 16 viser at antallet nyetableringer falt kraftig fra 2008 til 2009 som en konsekvens av utfordringene næringen opplevde i forbindelse med finanskrisen. Denne nedgangen gjorde seg gjeldende både regionalt og nasjonalt. I 2011 var nyetableringene på nasjonalt nivå enda lavere enn i 2009, samtidig som tallene peker oppover for Bergensregionen og Hordaland. Konsekvensen er at deres andel av de nasjonale tallene har økt merkbart siden 2010, og er på sitt høyeste for perioden sett under ett.

Tabell 14: Den maritime klyngen i Bergensregionen - Presisjonstall

Nøkkeltall	
Ansatte	19 706
Omsetning	71 910 728
Verdiskaping	16 041 271
Driftsresultat	2 976 901
Årsresultat	2 552 216
Foretak	1 270

Tabell 15: Den maritime klyngen i Hordaland - Presisjonstall

Nøkkeltall	
Ansatte	21 720
Omsetning	77 503 785
Verdiskaping	17 785 563
Driftsresultat	3 468 060
Årsresultat	3 258 109
Foretak	1 441

Tabell 16: Antall nyetableringer i den maritime klyngen 2005-2009

År	Bergensregionen	Hordaland	Norge
2005	81	91	596
2006	87	96	579
2007	97	118	573
2008	74	78	440
2009	55	63	345
2010	58	63	369
2011	67	81	324

Tabell 17: Antall nyetableringer i den maritime klyngen i prosent av Norge 2005-2011

År	Bergensregionen	Hordaland
2005	13.6 %	15.3 %
2006	15.0 %	16.6 %
2007	16.9 %	20.6 %
2008	16.8 %	17.7 %
2009	15.9 %	18.3 %
2010	15.7 %	17.1 %
2011	20.7 %	25.0 %

I tråd med vanlig praksis i andre økonomiske analyser, har vi delt den maritime næringsklyngen inn i fire undergrupper; rederi, verft, utstysprodusenter og tjenesteleverandører.

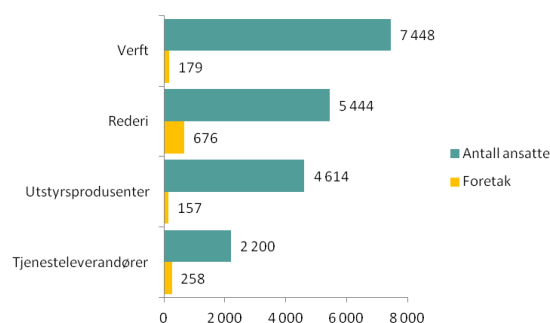
Veftene har flest ansatte, men rederiene har klart flest foretak. En viktig årsak til dette er at mange rederi opererer med ett foretak per båt. Tall for ansatte i rederiene inkluderer som nevnt tidligere bare personer som er direkte ansatt på land og til sjøs. En betydelig gruppe av innleide sjøfolk, hovedsakelig fra utlandet, er med andre ord ikke tatt med.

Rederiene, som kjernen i næringsklyngen, er den største undergruppen med en omsetning på 31.5 milliarder kroner og en verdiskaping på over 4.5 milliarder kroner. Bergensregionen har også mange verdensledende utstysprodusenter som Frank Mohn, Rolls Royce, Wartsila og TTS Marine. Dette gjenspeiler seg i størrelsen på denne undergruppen. Med en omsetning på ca 19 milliarder kroner og en verdiskaping på nesten 4.3 milliarder kroner er utstysprodusentene den nest største komponenten i klyngen.

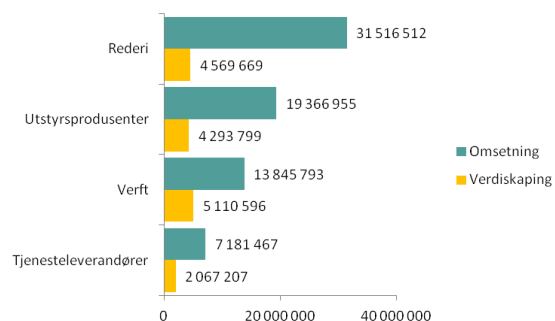
Figur 6 viser at det lave aggregerte årsresultatet for klyngen i betydelig grad er skapt av rederiene, som i 2010 faktisk har et negativt årsresultat. Når det gjelder resultat, fremstår utstysprodusentene som den største undergruppen, med et driftsresultat på over 1.2 milliarder kroner.

Skipsverftene har gjort det gradvis bedre de siste årene, etter et 2008 med underskudd og et 2009 med beskjedne drifts- og årsresultat. Et årsresultat på 752 millioner kroner i 2010 er en stor forbedring sammenlignet med året før, hvor man så et overskudd på kun 44 millioner kroner.

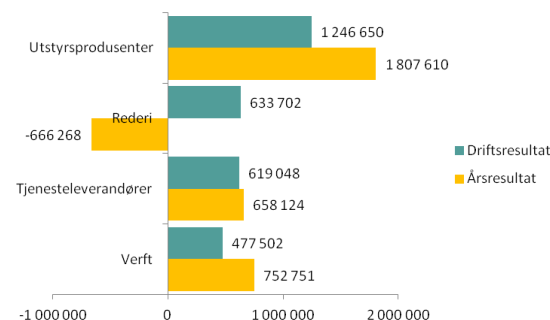
Figur 4: Antall ansatte og bedrifter fordelt på undergrupper

Figur 5: Omsetning og verdiskaping fordelt på undergrupper, alle tall i 1000

Figur 6: Driftsresultat og årsresultat fordelt på undergrupper, alle tall i 1000

Bergen er den klart største kommunen innenfor den maritime næringen på alle områder med unntak av årsresultat. Bergen har 12 689 ansatte, etterfulgt av Stord, Fjell, Austevoll og Meland. Bergen har også flere foretak enn resten av Bergensregionen til sammen.

Næringen i Bergen står for nesten 77 prosent av den samlede omsetningen i Bergensregionen og 67 prosent av verdiskapingen. Bergen kommune fremstår som et naturlig sentrum for den maritime klyngen i regionen, men tallene viser en betydelig aktivitet også i andre kommuner. Om vi ser bort fra Bergen, er det syv kommuner hvor den aggregerte omsetningen for næringen overstiger 700 millioner kroner, mens fem kommuner har en aggregert verdiskaping på 1.9 milliarder kroner eller mer.

Av de 19 kommunene med foretak som inngår i den maritime næringsklyngen, har 12 et aggregert driftsresultat som er positivt. Dette er noe lavere enn for 2009, hvor 15 kommuner hadde positive resultater. Bergen har det klart beste driftsresultatet, men jevnt over betyr de positive tallene at klyngen som helhet er lønnsom.

Tabell 18: Rangering av kommuner innenfor den maritime næringsklyngen

Antall ansatte	
Bergen	12 689
Stord	2 293
Fjell	1 889
Austevoll	683
Meland	416
Omsetning	
Bergen	55 299 576
Fjell	4 697 042
Stord	3 846 923
Austevoll	2 710 656
Fusa	1 975 208
Verdiskaping	
Bergen	10 761 677
Fjell	1 240 546
Stord	1 146 861
Austevoll	1 110 150
Fusa	869 405
Driftsresultat	
Bergen	1 963 513
Fusa	557 198
Austevoll	448 129
Fjell	88 683
Gulen	30 978
Årsresultat	
Austevoll	1 449 479
Bergen	876 589
Fusa	419 844
Fedje	30 383
Gulen	24 148
Antall foretak	
Bergen	778
Austevoll	110
Fjell	85
Askøy	52
Stord	41

Marin

Fisken har tradisjonelt vært den viktigste naturressursen på Vestlandet. Selv om den i senere år er forbigått av det norske oljeeventyret, er den marine næringen fremdeles en voksende næring i stadig utvikling. Virksomhet basert på akvakultur og oppdrett har i tillegg medført at den marine næringen har blitt mer kunnskapskrevende. Dette har åpnet opp for en nyere industri av utstysprodusenter og tjenesteleverandører til kjernevirksomhetene i klyngen.

Sammenligningstallene viser at det i Bergensregionen jobber totalt 3 855 personer i marin virksomhet fordelt på 774 foretak. Det siste tallet inkluderer også alle enkeltmannsforetak, hvor det er uklart hvor stor aktiviteten faktisk er. Klyngen har en omsetning på 33.5 milliarder kroner og en verdiskaping på nesten 7.5 milliarder kroner. De aggregerte drifts- og årsresultatene er på henholdsvis 4.9 og 5.4 milliarder kroner.

Det er relativt liten økonomisk aktivitet innenfor den marine klyngen utenfor Bergensregionen. Hordaland utenom Bergensregionen har en omsetning på ca. 1.8 milliard kroner og en verdiskaping på i overkant av 700 millioner kroner.

Bergensregionens andel av nasjonale størrelser gir interessante resultater. Mens bare 6 prosent av foretakene er registrert i regionen, er andelen ansatte på over 15 prosent. Regionen står også for ca. 24 prosent av omsetningen og 26.5 prosent av verdiskapingen. Bergensregionen er altså en sentral del av det marine Norge, og består i større grad enn i resten av landet av få, men store foretak.

Tabell 19: Den marine klyngen i Bergensregionen - Sammenligningstall

Nøkkeltall	
Ansatte	3 855
Omsetning	33 548 463
Verdiskaping	7 411 888
Driftsresultat	4 905 719
Årsresultat	5 415 994
Foretak	774

Tabell 20: Den marine klyngen i Hordaland - Sammenligningstall

Nøkkeltall	
Ansatte	4 467
Omsetning	35 307 278
Verdiskaping	8 159 982
Driftsresultat	5 349 429
Årsresultat	5 863 396
Foretak	1 067

Tabell 21: Den marine klyngen i Norge - Sammenligningstall

Nøkkeltall	
Ansatte	24 682
Omsetning	140 760 452
Verdiskaping	27 955 030
Driftsresultat	14 280 126
Årsresultat	14 243 368
Foretak	12 995

Tabell 22: Bergensregionen og Hordaland i prosent av Norge - Sammenligningstall

	Bergensregionen	Hordaland
Ansatte	15,6 %	18,1 %
Omsetning	23,8 %	25,1 %
Verdiskaping	26,5 %	29,2 %
Foretak	6,0 %	8,2 %

De økonomiske presisjonstallene er lavere enn sammenligningstallene. Årsaken til dette er håndteringen av foretak med hovedkontoradresse i regionen, men virksomhet utenfor regionen. Blant annet gjelder dette flere av de store oppdrettsaktørene, som har hovedkontoradresse i Bergensregionen, men betydelige aktiviteter andre steder langs kysten. Totalt er det, i følge presisjonstallene, ansatt 3 357 personer fordelt på 855 foretak i Bergensregionen. Omsetningen er på ca 32 milliarder kroner, mens verdiskapingen er på ca 5 milliarder kroner.

Den forholdsvis lave verdiskapingen er i stor grad en konsekvens av at klyngen er lite arbeidsintensiv sammenlignet med de andre næringsklyngene. En annen årsak, er det høye antallet enkeltpersonforetak hvor det ikke finnes oppgaver over inntekt.

Når det gjelder nyetableringer, hadde den marine klyngen særlig stor andel nyetableringer i 2005. Nyetableringene fra Bergensregionen utgjorde dette året nesten 15 prosent av de nasjonale nyetableringene. Mellom 2006 og 2007 var andelen av de nasjonale tallene nedadgående, men i 2010 og 2011 økte den igjen.

Vi ser ellers at etter noen år med få nyetableringer, både lokalt og nasjonalt, ble det i 2011 etablert 314 marine selskap i Norge. Dette har trolig sammenheng med den generelle oppturen klyngen opplevde i 2009 og 2010, med økt optimisme som resultat.

SSB fører ikke statistikk over etableringer i primærnæringene hvor fiske inngår. Tallene for nyetableringer i fiskerinæringen er derfor et estimat. Fremgangsmåten er forklart i rapportens metodekapittel.

Tabell 23: Den marine klyngen i Bergensregionen - Presisjonstall

Nøkkeltall	
Ansatte	3 357
Omsetning	32 206 798
Verdiskaping	5 078 369
Driftsresultat	2 856 610
Årsresultat	4 043 056
Foretak	855

Tabell 24: Den marine klyngen i Hordaland - Presisjonstall

Nøkkeltall	
Ansatte	4 129
Omsetning	34 650 862
Verdiskaping	6 057 815
Driftsresultat	3 446 560
Årsresultat	4 586 906
Foretak	1 166

Tabell 25: Antall nyetableringer i den marine klyngen 2005-2009

År	Bergensregionen	Hordaland	Norge
2005	49	61	332
2006	24	34	326
2007	23	31	345
2008	15	21	253
2009	14	19	249
2010	23	28	266
2011	29	38	314

Tabell 26: Antall nyetableringer i den marine klyngen i prosent av Norge 2005-2011

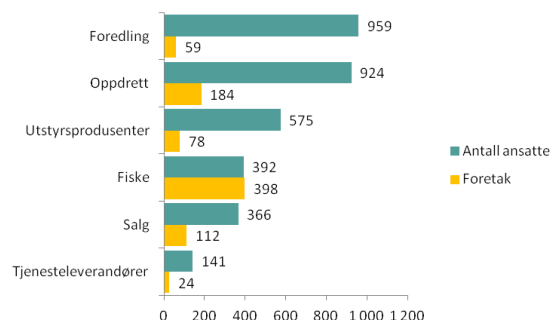
År	Bergensregionen	Hordaland
2005	14.7 %	18.4 %
2006	7.5 %	10.4 %
2007	6.5 %	9.0 %
2008	6.0 %	8.3 %
2009	5.6 %	7.6 %
2010	8.7 %	10.5 %
2011	9.2 %	12.1 %

Vi har delt den marine næringsklyngen inn i seks undergrupper: foredling, oppdrett, fiske, salg, utstysprodusenter og tjenesteleverandører. Av figur 7 ser vi at det er oppdrett og foredling av fisk som er tyngdepunktet når det gjelder ansatte. For undergruppen fiske er antall foretak høyere enn antall ansatte. Det er fordi de 392 ansatte kun kommer fra regnskapspliktige foretak hvor det finnes oppgaver over tallet på ansatte. Tallet på foretak inkluderer derimot også en rekke enkeltpersonsforetak med varierende aktivitet. Disse foretakene har per definisjon ikke ansatte og har heller ingen rapporteringsplikt for økonomiske opplysninger.

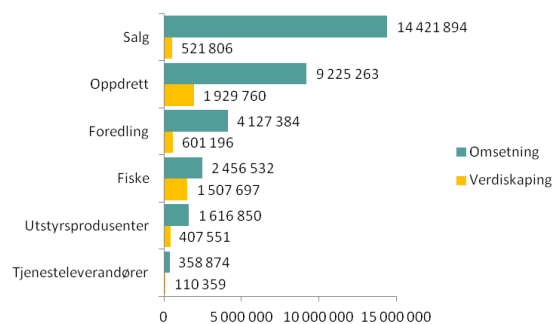
Den største omsetningen i den marine klyngen er naturlig nok innenfor salgsleddet, som står for nesten halvparten av den totale omsetningen. Størsteparten av verdiskapingen skjer derimot innenfor fiske og oppdrett. Utstysprodusenter og tjenesteleverandører utgjør en mindre del av den totale verdiskapingen enn hva tilfelle er for den maritime næringen.

Oppdrett er den undergruppen som leverte de beste resultatene i 2010 med et aggregert driftsresultat på ca 1.3 milliarder kroner, og et årsresultat på 2.3 milliarder. Dette er en stor kontrast til de foregående år. I 2008 hadde oppdrettsnæringen et negativt årsresultat, og et driftsresultat på kun 21.4 millioner kroner. Sammenlignet med 2009 har årsresultatet mer enn fordoblet seg, og driftsresultatet har økt fra 744 millioner kroner til allerede nevnte 1.3 milliarder kroner.

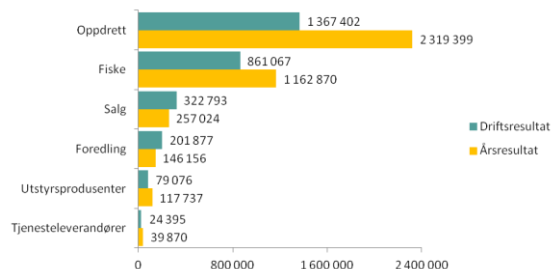
Figur 7: Antall ansatte og foretak fordelt på undergrupper

Figur 8: Omsetning og verdiskaping fordelt på undergrupper, alle tall i 1000

Figur 9: Driftsresultat og årsresultat fordelt på undergrupper, alle tall i 1000

Den marine næringsklyngen er mindre konsentrert i Bergen enn de andre næringene vi ser på. Det er en naturlig konsekvens av at kystkommunene i Hordaland er i umiddelbar nærhet til havet og har lange tradisjoner som fiskerikommuner. Spesielt er det Austevoll kommune, blant annet gjennom Austevoll Seafood og tilknyttede foretak, som puster Bergen i nakken. Ellers viser oversikten over antall ansatte og foretak at Sotra-kommunene har en vesentlig marin næring. Vi ser også at Gulen kommune er på fjerdeplass når det gjelder verdiskaping og driftsresultat. Mye av dette er knyttet til foretaket Firda Sjøfarmer.

Foretak fra Bergen kommune har en stor andel av den totale omsetningen, nesten fire ganger så mye som Austevoll som er nest størst. Dette skyldes at en stor del av virksomhetene som er engasjert i salg av marine produkter, er lokalisert i Bergen. Når det gjelder verdiskaping, er det derimot Austevoll som ligger på topp. Fra Bergen og Austevoll er det et forholdsvis stort sprang ned til de øvrige kommunenes omsetnings- og verdiskapingstall.

I tolv av kommunene har den marine klyngen en omsetning på over 100 millioner kroner, mens tilsvarende for verdiskaping er ti kommuner. De bergensbaserte foretakene har fra 2008 gått fra å ha et negativt aggregert årsresultat, via et positivt resultat i 2009 på ca. 1 milliard kroner, til å i 2010 nærme seg 2 milliarder kroner i pluss.

Tabell 27: Rangering av kommuner innenfor den marine næringsklyngen

Antall ansatte	
Bergen	1 305
Austevoll	840
Sund	202
Osterøy	158
Gulen	145
Omsetning	
Bergen	19 883 294
Austevoll	5 432 686
Sund	1 896 383
Fusa	1 169 782
Gulen	965 691
Verdiskaping	
Austevoll	1 812 377
Bergen	1 559 688
Fusa	353 700
Gulen	254 111
Fjell	224 569
Driftsresultat	
Austevoll	1 095 431
Bergen	740 066
Fusa	284 502
Gulen	189 019
Fjell	112 286
Årsresultat	
Bergen	1 843 972
Austevoll	1 363 873
Fusa	251 316
Gulen	238 737
Fjell	61 397
Antall foretak	
Bergen	253
Austevoll	152
Sund	59
Fjell	55
Os	49

Media og kulturbasert næringsliv

Bergensregionen har et spennende og voksende kulturbasert næringsliv, landets største utenfor osloregionen. Miljøet representerer et fremtidsrettet næringsliv med stort vekstpotensial. Spesielt gjelder dette aktiviteter i skjæringspunktet mellom media og informasjonsteknologi, en nisje som også har stor overføringsverdi til andre næringsklynger. På dette området har også bergensregionen verdensledende selskap som Vizrt.

Næringsklyngen har en spesiell selskapsstruktur. Den kombinerer et fåtall store og tunge aktører med en betydelig markedsposisjon med et stort antall små aktører som ofte er avhengig av oppdrag fra lokomotivene i næringen for å overleve. En stor majoritet av disse småaktørene er organisert som enkeltpersonforetak. Enkeltpersonforetak har ingen rapporteringsplikt av økonomiske data og har normalt heller ingen formelt ansatte i foretakene. I utgangspunktet er det logisk å regne en ansatt per enkeltmannsforetak, altså et 1:1 forhold. Tidligere kartlegginger viser imidlertid at svært mange enkeltpersonforetak har liten eller ingen aktivitet, og i mange tilfeller er en sideaktivitet for innehaveren (ideas2evidence, 2007, 2009). Mange av dem som har enkeltpersonforetak er også ansatt i større foretak innenfor samme næringsklynge. Et 1:1 forhold vil derfor lede til et for høyt antall ansatte.

Ettersom disse selskapene ikke har rapporteringsplikt, har vi heller ingen økonomiske opplysninger om dem. Det er vanskelig å si hvor stor effekt dette har på tallene for næringsklyngen sett under ett, men det er rimelig å anta at våre økonomiske nøkkeltall for kulturbasert næringsliv er noe for lave.

Tabell 28, som er basert på sammenligningstallene, viser at det innenfor klyngen er ansatt 4 998 personer fordelt på 7060 foretak.

Tabell 28: Media og kulturbasert næringsliv i Bergensregionen - Sammenligningstall

Nøkkeltall	
Ansatte	4 988
Omsetning	8 643 796
Verdiskaping	2 934 045
Driftsresultat	546 579
Årsresultat	780 202
Foretak	7 060

Tabell 29: Media og kulturbasert næringsliv i Hordaland - Sammenligningstall

Nøkkeltall	
Ansatte	5 234
Omsetning	9 010 409
Verdiskaping	3 094 790
Driftsresultat	570 533
Årsresultat	798 311
Foretak	7 657

Tabell 30: Media og kulturbasert næringsliv i Norge - Sammenligningstall

Nøkkeltall	
Ansatte	70 782
Omsetning	119 062 789
Verdiskaping	34 442 312
Driftsresultat	2 623 731
Årsresultat	5 071 659
Foretak	88 268

Tabell 31: Bergensregionen og Hordaland i prosent av Norge - Sammenligningstall

	Bergensregionen	Hordaland
Ansatte	7,0 %	7,4 %
Omsetning	7,3 %	7,6 %
Verdiskaping	8,5 %	9,0 %
Foretak	8,0 %	8,7 %

Omsetningen er på 8.6 milliarder kroner og verdiskapingen på drøyt 2.9 milliarder kroner. Bergensregionen utgjør mellom syv og ni prosent av den nasjonale andelen i forhold til både ansatte, foretak, omsetning og verdiskaping.

Tabell 32, som er basert på de tilsvarende presisjonstallene, viser at de manuelle justeringene har ført til en økning i antall ansatte på 209 personer. Omsetningen er ca 8.5 milliarder kroner, mens verdiskapingen er knapt 2.9 milliarder kroner. Presisjonstallene inkluderer blant annet estimering av NRKs aktivitet i Hordaland, samt flere nasjonale aviser og radiostasjoner med egne avdelinger i Bergensregionen. Samtidig er en betydelig del av TV2s virksomhet overført til Oslo. TV2 er den klart største mediebedriften i regionen, men har omtrent halvparten av sine ansatte utenfor Bergen. I tillegg til sin egen virksomhet, fungerer TV2 som oppdragsgiver og innovasjonspartner for mindre foretak, spesielt i skjæringspunktet mellom media og informasjonsteknologi (ideas2evidence, 2009).

Samlet sett har næringsklyngen et driftsresultat på 458 millioner kroner og et årsresultat på ca 725 millioner kroner.

Media og kulturbasert næringsliv er den næringsklyngen av de fem satsingsnæringene som har flest nyetableringer i perioden 2005-2011. Med over 500 nyetableringer hvert år, utgjør det mellom 8 og 10 prosent av de nasjonale nyetableringene. Det foreligger ikke informasjon om hvilken selskapsform disse nyetableringene har, men i tråd med strukturen i bransjen er det naturlig å tro at det overveiende flertallet er enkeltpersonforetak.

Tabell 32: Media og kulturbasert næringsliv i Bergensregionen - Presisjonstall

Nøkkeltall	
Ansatte	5 197
Omsetning	8 562 987
Verdiskaping	2 852 971
Driftsresultat	458 107
Årsresultat	727 628
Foretak	7 136

Tabell 33: Media og kulturbasert næringsliv i Hordaland - Presisjonstall

Nøkkeltall	
Ansatte	5 610
Omsetning	8 930 543
Verdiskaping	3 011 902
Driftsresultat	478 990
Årsresultat	742 516
Foretak	7 788

Tabell 34: Antall nyetableringer i Media og kulturbasert næringsliv 2005-2009

År	Bergensregionen	Hordaland	Norge
2005	592	627	6 324
2006	524	576	6 462
2007	500	539	6 213
2008	546	591	6 311
2009	515	574	6 533
2010	685	731	7 113
2011	661	713	7 492

Tabell 35: Antall nyetableringer i Media og kulturbasert næringsliv i prosent av Norge 2005-2011

År	Bergensregionen	Hordaland
2005	9.4 %	10.0 %
2006	8.1 %	8.9 %
2007	8.1 %	8.7 %
2008	8.7 %	9.4 %
2009	7.9 %	8.8 %
2010	9.6 %	10.9 %
2011	8.8 %	9.5 %

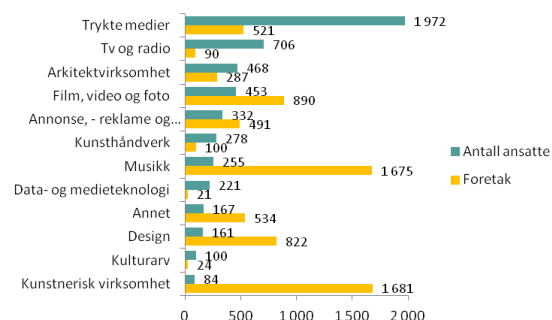
Media og kulturbasert næringsliv er svært sammensatt og består av mange ulike undergrupper. De største undergruppene regnet i antall foretak er musikk og kunstnerisk virksomhet. Dette er begge bransjer med svært mange enkeltpersonforetak.

Når det gjelder antall ansatte, er det gruppen trykte medier som er størst. I tillegg til regionsavisen Bergens Tidende, omfatter Bergensregionen også Bergensavisen, DagenMagazinet, samt en rekke lokalaviser i omlandskommunene til Bergen. Undergruppen inkluderer også forlagsvirksomhet og salg av trykte medier. TV og radio har nest flest ansatte, med TV2 og NRK som de naturlige tyngdepunktene. Bergensregionen har også en aktiv filmnæring som er den største utenfor hovedstadsområdet

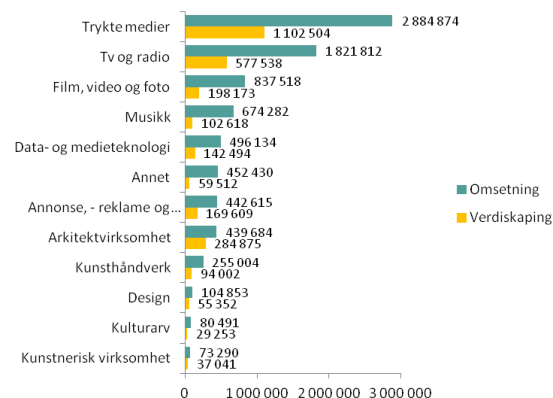
De økonomiske tallene bekrefter den viktige rollen de tre nevnte undergruppene har for klyngen som helhet. Trykte medier har en omsetning på knapt 2.9 milliarder kroner og en verdiskaping på 1.1 milliard kroner. TV og radio har en omsetning på 1.8 milliarder kroner og en verdiskaping på nesten 600 millioner kroner. Film, video og foto er den tredje største undergruppen med en omsetning på 837 millioner kroner.

Drifts- og årsresultatene viser at næringsklyngene tv og radio, trykte medier, og film, video og foto skiller seg ut i forhold til de aggregerte drifts- og årsresultatene. Et poeng er imidlertid at trykte medier, som i 2009 hadde et årsresultat på 1.6 milliarder kroner grunnet ekstraordinære forhold i Media Norge konsernet, i år er tilbake på et mer normalt nivå for denne undergruppen med knappe 300 millioner kroner i årsresultat. Det høye årsresultatet for virksomheter innen film, foto og video, skyldes at en del av TV2-systemet er registrert på denne næringskoden.

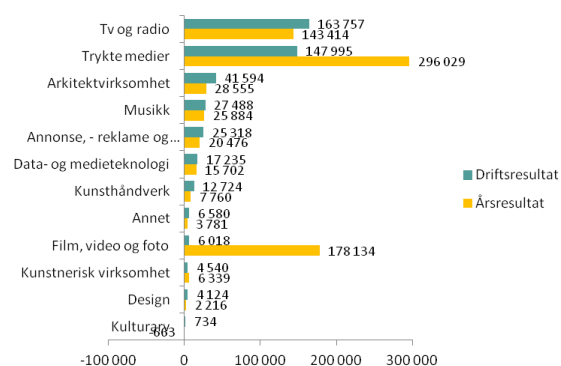
Figur 10: Antall ansatte og foretak i Bergensregionen fordelt på undergrupper

Figur 11: Omsetning og verdiskaping i Bergensregionen fordelt på undergrupper, alle tall i 1000

Figur 12: Driftsresultat og årsresultat i Bergensregionen fordelt på undergrupper, alle tall i 1000

Media og kulturbasert næringsliv er den mest sentraliserte næringsklyngen med et svært dominerende senter i Bergen kommune. 89 prosent av de ansatte i klyngen er lokalisert her. Med tanke på næringens struktur, hvor mindre aktører i stor grad er avhengig av å bli engasjert av næringens tunge lokomotiv, er det naturlig å forvente at de vil etablere seg i geografisk nærhet til disse. Sentraliseringen av næringen i Bergen kommune er en bekreftelse på en slik forventning.

Bergen kommune har en omsetning på 8 milliarder kroner og en verdiskaping på 2.6 milliarder kroner innenfor klyngen. Stord er nest størst med en omsetning på 150 millioner kroner og en verdiskaping på 65 millioner kroner. Deretter følger Os med en omsetning på 90 millioner kroner og en verdiskaping på 48 millioner kroner.

Klyngen i Bergen kommune er også den eneste med et spesielt høyt driftsresultat. Totalt hadde næringen i 2010 et positivt driftsresultat på over 437 millioner kroner. Det er kun syv kommuner som har et driftsresultat på mer enn 2 millioner kroner i pluss.

Tabell 36: Rangering av kommuner innenfor Media og kulturbasert næringsliv

Antall ansatte	
Bergen	4 621
Stord	130
Os	111
Fjell	86
Lindås	76
Omsetning	
Bergen	8 036 874
Stord	150 563
Os	90 709
Lindås	78 288
Fjell	78 279
Verdiskaping	
Bergen	2 629 945
Stord	65 136
Os	48 056
Fjell	32 892
Lindås	28 315
Driftsresultat	
Bergen	437 252
Stord	9 078
Fjell	4 652
Askøy	3 952
Os	3 667
Årsresultat	
Bergen	708 107
Askøy	11 613
Stord	5 399
Fjell	3 112
Samnanger	2 439
Antall foretak	
Bergen	5 699
Askøy	284
Fjell	213
Os	201
Stord	184

Opplevelse, kultur og reiseliv

Opplevelse, kultur og reiseliv er en sammensatt klynge. Den består både av tradisjonelle reiselivsbransjer som turistoperatører, overnattingssteder og transport, men også kulturopplevelser i form av mat, konserter og scenekunst. Bergensregionen er både inngangsporten til fjordnorge og den fantastiske vestlandsnaturen, men Bergen er også en pulserende by rik på kultur og opplevelser.

Arbeidet med nøkkeltallene for denne klyngen byr på metodiske utfordringer ettersom mange store reiselivsaktører i Bergensregionen inngår i kjeder som har hovedkontor i hovedstaden.

Klyngen er begrenset til opplevelse, kultur og reiseliv og gir ikke en beskrivelse av det totale turistbaserte konsumet i Bergensregionen. Vi har basert oss på retningslinjene fra Statistisk Sentralbyrås identifikasjon av reiselivsnæringer/produkter: *Reiselivsnæringen identifiseres ut fra sin avhengighet av og/eller betydning for turisme*. Selv om dagligvarehandelen er nødvendig for at turister skal kunne kjøpe mat, er ikke bransjen isolert sett avhengig av turismen for å oppnå gode resultater. SSBs definerer en turist som en person som reiser til eller oppholder seg på et sted som ligger utenfor det området som personen normalt ferdes i. Reisen skal ikke være av rutinemessig karakter og oppholdet må ikke vare mer enn ett år (SSB, 2002). Definisjonen er gjerne litt bredere enn den daglige oppfatning av turistbegrepet og inkluderer derfor enkelte foretak som nødvendigvis ikke kobles umiddelbart mot reiselivsnæringen.

Ut fra sammenligningstallene er 13 708 personer ansatt i klyngen, fordelt på 3 102 foretak. Klyngen omsetter for ca 11.6 milliarder kroner og har en verdiskaping på knapt 4 milliarder kroner. Det aggregerte driftsresultatet er på 439 millioner

Tabell 37: Reiselivs- og opplevelsesklyngen i Bergensregionen - Sammenligningstall

Nøkkeltall	
Ansatte	13 708
Omsetning	11 678 108
Verdiskaping	3 991 336
Driftsresultat	439 176
Årsresultat	301 385
Foretak	3 103

Tabell 38: Reiselivs- og opplevelsesklyngen i Hordaland - Sammenligningstall

Nøkkeltall	
Ansatte	15 439
Omsetning	12 612 833
Verdiskaping	4 377 173
Driftsresultat	454 845
Årsresultat	296 955
Foretak	4 074

Tabell 39: Reiselivs- og opplevelsesklyngen i Norge - Sammenligningstall

Nøkkeltall	
Ansatte	192 720
Omsetning	184 437 293
Verdiskaping	59 399 388
Driftsresultat	6 230 255
Årsresultat	5 638 284
Foretak	47 748

Tabell 40: Bergensregionen og Hordaland i prosent av Norge - Sammenligningstall

	Bergensregionen	Hordaland
Ansatte	7,1 %	8,0 %
Omsetning	6,3 %	6,8 %
Verdiskaping	6,7 %	7,4 %
Foretak	6,5 %	8,5 %

kroner og årsresultatet på 301 millioner kroner. Basert på sammenligningstallene utgjør klyngen en relativt lav andel av den totale næringen i Norge. Som påpekt tidligere er det mange store foretak som er registrert i Oslo, spesielt gjelder dette for transport, hotell og turistoperatører. Der er derfor ikke overraskende at Bergensregionens andel av den nasjonale aktiviteten er lav når vi kun ser på sammenligningstallene.

Tabell 41 viser at etter manuelle justeringer og løsning av hovedkontorproblematikk, så synker faktisk antall ansatte med nesten 1000 personer. Dette skyldes primært ekskluderingen av irrelevante selskap som COOP Hordaland, som blant andre NACE-koder står oppført under cafédrift. Nedgangen skyldes også nødvendige justeringer i forhold til Tide Sjø og Buss.

Av disse årsakene synker også omsetnings- og driftsresultatene noe. Vi ser ellers at aktivitetene i Bergensregionen utgjør en betydelig del av den totale næringen i Hordaland. Mye av turismen i Hardanger og innover i fjordene skjer fra cruiseskip som gjerne er av utenlandsk opprinnelse. Denne økonomiske aktiviteten registreres verken i Bergensregionen eller i resten av Hordaland. Det er også grunn til å tro at foretakene i de resterende kommunene i Hordaland først og fremst er mindre foretak rettet mot reiseliv, og ikke økonomisk tunge opplevelsesinstitusjoner innen kultur, som er mer vanlig i Bergen.

Antall nyetableringer lå i perioden 2005 til 2008 på ca 200 i året. Dette utgjorde en nasjonal andel på ca 7 prosent. Det store fallet mellom 2008 og 2009 skyldes en omlegging i NACE-kodene som er utgangspunktet for nyetableringsdata fra SSB. I 2010 og 2011 var det sammenlignet med 2009 en økning i antallet nyetableringer, både lokalt og nasjonalt.

Tabell 41: Reiselivs- og opplevelsesklyngen i Bergensregionen - Presisjonstall

Nøkkeltall	
Ansatte	12 782
Omsetning	11 288 379
Verdiskaping	4 085 209
Driftsresultat	386 395
Årsresultat	346 038
Foretak	3 195

Tabell 42: Reiselivs- og opplevelsesklyngen i Hordaland - Presisjonstall

Nøkkeltall	
Ansatte	14 488
Omsetning	12 253 292
Verdiskaping	4 477 008
Driftsresultat	399 707
Årsresultat	340 049
Foretak	4 173

Tabell 43: Antall nyetableringer i reiselivs- og opplevelsesklyngen 2005-2009

År	Bergensregionen	Hordaland	Norge
2005	192	241	2 785
2006	213	254	2 935
2007	215	263	2 855
2008	215	254	3 077
2009	115	150	1 726
2010	161	179	1990
2011	167	196	2114

Tabell 44: Antall nyetableringer i reiselivs- og opplevelsesklyngen i prosent av Norge 2005-2011

År	Bergensregionen	Hordaland
2005	6.9 %	8.7 %
2006	7.3 %	8.7 %
2007	7.5 %	9.2 %
2008	7.0 %	8.3 %
2009	6.7 %	8.7 %
2010	8.1 %	9.0 %
2011	7.9 %	9.3 %

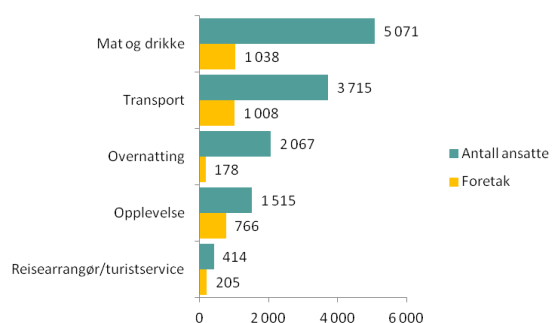
Vi har delt klyngen inn i fem undergrupper: mat og drikke, transport, overnatting, opplevelse og reisearrangør/tjenester. Opplevelse inneholder de tunge kultur- og opplevelsesinstitusjonene som Den Nationale Scene, Bergen Kino, Bergen Live og en rekke museum. Innenfor transport har vi etter beste evne forsøkt å inkludere kun den transportvirksomheten som er turistrelatert. Tide Buss som helhet er derfor ekskludert, mens underforetaket Tide Buss avd. turbil Bergen er inkludert. Det er utelukkende persontransport som inngår i undergruppen.

Mat og drikke er den største undergruppen basert på antall ansatte og antall foretak, fulgt av transport og overnatting.

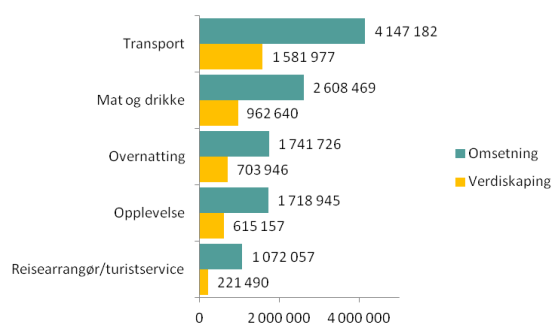
Transport har en omsetning på ca 4.1 milliarder kroner og er den klart største undergruppen målt på denne måten. Mat og drikke har en omsetning på drøyt 2.6 milliarder kroner, mens opplevelse har ca. 1.7 milliarder kroner i omsetning.

Figur 15 viser drifts- og årsresultat for de enkelte undergruppene. Transport har det beste driftsresultatet med et aggregert overskudd på 124 millioner kroner. Foretakene innen opplevelse har på sin side hatt en fin vekst de siste årene. Fra et underskudd i 2008 til et positivt driftsresultat på 43 millioner kroner i 2010. I 2009 var driftsresultatet på 21 millioner kroner.

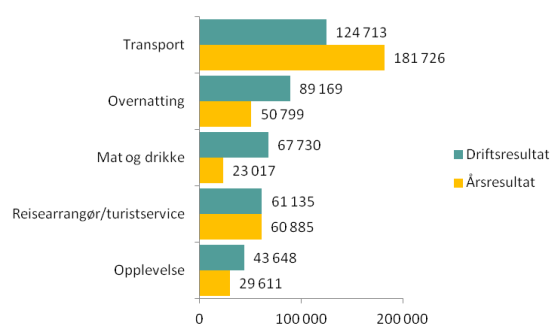
Figur 13: Antall ansatte og foretak fordelt på undergrupper

Figur 14: Omsetning og verdiskaping fordelt på undergrupper, alle tall i 1000

Figur 15: Driftsresultat og årsresultat fordelt på undergrupper, alle tall i 1000

Bergen er den klart største kommunen innenfor reiseliv- og opplevelsesklyngen. 85 prosent av alle ansatte arbeider i foretak lokalisert i Bergen. Som vist i foregående figurer er de to største undergruppene, målt i antall ansatte og foretak, transport og mat og drikke. De aller fleste transportforetakene er lokalisert i Bergen og har sin operative virksomhet fra byen og ut i distriktene.

Bergen har naturlig nok også en svært dominerende rolle når det gjelder omsetning og verdiskaping. Klyngen i Bergen kommune har en omsetning på 10 milliarder kroner og en verdiskaping på 3.7 milliarder kroner. Det er de samme kommunene som følger på plassene bak, Os, Stord, Fjell og Lindås. Det er først og fremst ulike hotell som, Solstrand Hotell, Westland Hotell, Bjørnefjorden Gjestetun og Grand Hotell Stord, som er de ledende foretakene innenfor klyngen i disse omlandskommunene. De fem største kommunene står for 97 prosent av både verdiskapingen og omsetning.

Bergen er som ventet eneste kommune hvor klyngen har et drifts- og årsresultat på over 100 millioner kroner. I under halvparten av kommunene har klyngen et aggregert driftsresultat på over 1 million kroner i pluss. I en rekke av kommunene er det negative drifts- og årsresultat. Spesielt gjelder dette Stord kommune, som har negative resultat på henholdsvis 6.7 og 7.6 millioner kroner.

Tabell 45: Rangering av kommuner innenfor næringsklyngen for reiseliv og opplevelse

Antall ansatte	
Bergen	10 904
Os	396
Stord	356
Fjell	236
Lindås	235
Omsetning	
Bergen	10 392 694
Os	240 639
Stord	152 939
Fjell	100 642
Lindås	97 282
Verdiskaping	
Bergen	3 767 199
Os	85 045
Stord	53 155
Lindås	39 405
Fjell	36 506
Driftsresultat	
Bergen	370 239
Os	15 805
Fjell	3 090
Vaksdal	2 391
Lindås	2 374
Årsresultat	
Bergen	345 740
Os	11 713
Samnanger	1 928
Vaksdal	1 754
Fjell	1 259
Antall foretak	
Bergen	2 179
Fjell	150
Stord	122
Askøy	119
Os	112

Rangering av satsingsnæringene

De fem satsingsnæringene i Bergensregionen tilhører vidt forskjellige segmenter av næringslivet. Avstanden fra olje- og gassvirksomhet til scenekunst er lang, og det er urimelig å tro at f.eks kultur og media noen gang vil kunne ha like stor verdiskaping som energiklyngen. Likevel kan en rangering av de ulike næringsklyngene gi nyttig informasjon.

Merk at i noen tilfeller er det samme foretaket inkludert i flere klynger. Dette gjelder spesielt for utstøys- og tjenesteleverandører i energiklyngen og den maritime klyngen, da disse ofte leverer produkt og tjenester som kan benyttes innenfor begge næringer. Det er dermed ikke mulig å addere tallene i tabell 46 og 47 uten at enkelte foretak regnes med to ganger.

Basert på sammenligningstallene, er energiklyngen den største arbeidsgiveren i Bergensregionen. Totalt er nesten 16 000 personer ansatt i klyngen. Når det gjelder antall foretak, er det derimot media og kulturbasert næringsliv som kommer ut på topp, med flere foretak alene enn de resterende fire klyngene til sammen. Hovedårsaken til det er, som nevnt tidligere, at klyngen inkluderer svært mange enkeltpersonforetak.

Basert på rene NACE-koder er det energiklyngen som har størst omsetning, med 50.8 milliarder kroner. Den maritime klyngen følger imidlertid hakk i hæl, med en omsetning på 48.2 milliarder kroner. Verdiskapingen er størst innenfor energiklyngen, men også her ligger den maritime klyngen rett bak.

Den marine klyngen har høyest drifts- og årsresultat, fulgt av den maritime klyngen.

Tabell 46: Rangering av satsingsnæringene i Bergensregionen - Sammenligningstall

Antall Ansatte	
Energi	15 878
Opplevelse, kultur og reiseliv	13 708
Maritim	11 928
Media og kulturbasert næringsliv	4 988
Marin	3 855
Omsetning	
Energi	50 817 110
Maritim	48 219 460
Marin	33 548 463
Opplevelse, kultur og reiseliv	11 678 108
Media og kulturbasert næringsliv	8 643 796
Verdiskaping	
Energi	11 664 669
Maritim	9 541 900
Marin	7 411 888
Opplevelse, kultur og reiseliv	3 991 336
Media og kulturbasert næringsliv	2 934 045
Driftsresultat	
Marin	4 905 719
Maritim	1 608 480
Media og kulturbasert næringsliv	546 579
Energi	456 674
Opplevelse, kultur og reiseliv	439 176
Årsresultat	
Marin	5 415 994
Maritim	1 510 969
Media og kulturbasert næringsliv	780 202
Opplevelse, kultur og reiseliv	301 385
Energi	-1 249 220
Antall foretak	
Media og kulturbasert næringsliv	6 425
Opplevelse, kultur og reiseliv	3 103
Maritim	1 105
Energi	1 099
Marin	774

Tabell 47 viser rangeringen av næringene basert på presisjonstallene. Den største forskjellen mellom tallsettene er at energiklyngen har økt svært mye i økonomisk størrelse. Etter estimering av aktivitet i Bergensregionen fra foretak med juridisk adresse andre steder, er omsetningen på 165 milliarder og verdiskapingen på 31.3 milliarder kroner. I forhold til omsetning er energiklyngen større enn de fire andre næringsklyngene til sammen.

Den marine klyngen reduseres fordi en rekke av de største foretakene i Bergensregionen har en vesentlig aktivitet utenfor regionen.

Verdiskaping er definert som summen av driftsresultat og lønnskostnader. Næringsklynger med mange ansatte og store lønnskostnader vil derfor ha en høy verdiskaping, selv om driftsresultatet nødvendigvis ikke er veldig sterkt.

Tabell 47: Rangering av satsingsnæringene i Bergensregionen - Presisjonstall

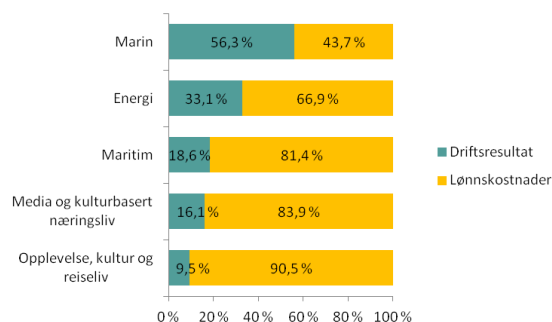
Antall ansatte	
Energi	27 800
Maritim	19 706
Opplevelse, kultur og reiseliv	12 782
Media og kulturbasert næringsliv	5 197
Marin	3 357
Omsetning	
Energi	165 258 060
Maritim	71 910 728
Marin	32 206 798
Opplevelse, kultur og reiseliv	11 288 379
Media og kulturbasert næringsliv	8 562 987
Verdiskaping	
Energi	31 345 330
Maritim	16 041 271
Marin	5 078 369
Opplevelse, kultur og reiseliv	4 085 209
Media og kulturbasert næringsliv	2 852 971
Driftsresultat	
Energi	10 371 256
Maritim	2 976 901
Marin	2 856 610
Media og kulturbasert næringsliv	458 107
Opplevelse, kultur og reiseliv	386 395
Årsresultat	
Energi	9 398 108
Marin	4 043 056
Maritim	2 552 216
Media og kulturbasert næringsliv	727 628
Opplevelse, kultur og reiseliv	346 038
Antall foretak	
Media og kulturbasert næringsliv	7 136
Opplevelse, kultur og reiseliv	3 195
Energi	1 361
Maritim	1 270
Marin	855

Figur 16 viser sammensetningen av verdiskapingen for de fem satsingsnæringene. Den marine klyngen er i en særklasse med over 56 prosent av verdiskapingen generert gjennom positive driftsresultat. Energi har 33,1 prosent av verdiskapingen fra positive driftsresultat. Innenfor de øvrige klyngene stammer nesten all verdiskaping fra lønnsmidler til de ansatte. Figuren viser med andre ord at det er store forskjeller i kapitalintensitet mellom de fem næringsklyngene.

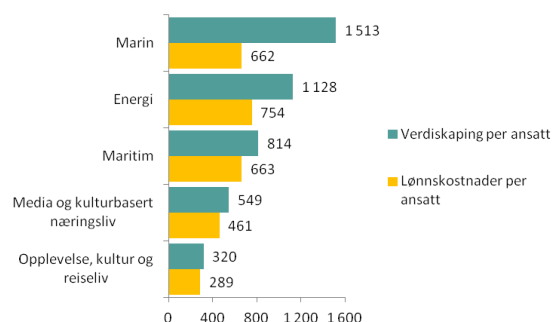
Figur 17 viser verdiskaping og lønnskostnader per ansatt innenfor de ulike næringene i Bergensregionen. Verdiskapingen per ansatt er høyest innenfor den marine klyngen, etterfulgt av energiklyngen og den maritime klyngen

Lønnskostnader per ansatt representerer et minimumsmål for produktivitet i næringen. Dersom lønnskostnadene per ansatt er høyere enn verdiskaping per ansatt, taper foretaket penger og svekkes gradvis. Av figur 17 ser vi at alle næringsklyngene i Bergensregionen har en høyere verdiskaping per ansatt enn lønnskostnader. Vi minner om at snittet er regnet ut fra regnskapspliktige foretak ikke inkludert enkeltpersonforetak, hvor lønnsuttakene trolig er lavere.

Figur 16: Sammensetning av verdiskapingsmålet for klyngene i Bergensregionen - Presisjonstall

Figur 17: Verdiskaping og lønnskostnader per ansatt for klyngene i Bergensregionen - Presisjonstall

Eksportfylket Hordaland

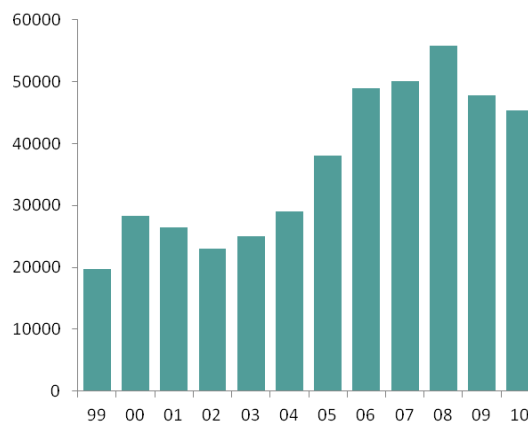
Statistisk Sentralbyrå har siden 1997 publisert tall for tradisjonell vareeksport etter produksjonsfylke. Tradisjonelle varer omfatter alle varer utenom skip, oljeplattformer, råolje og naturgass. Hordaland har i forrige tiårsperiode opplevd en markant økning i eksportverdi. I 1999 ble det eksportert tradisjonelle varer til en verdi av 19.6 milliarder kroner, mens tilsvarende tall for 2010 er på 45.4 milliarder kroner. Under toppåret i 2008 oppnådde Hordaland en eksportverdi på hele 55.8 milliarder kroner. For hele tiårsperioden gir det en økning på 143 prosent. Økningen i perioden 1999-2008, før finanskrisen, er på 184 prosent.

Eksportindustrien var, som vist i rapporten for 2009, spesielt tungt rammet av finanskrisen, med en nedgang i eksportverdi som resultat. Mellom 2008 og 2009 falt eksportverdien med rundt åtte milliarder kroner, en nedgang på ca 15 prosent. Dette tilsvarer gjennomsnittlig nedgang for landet som helhet. Figur 19 viser at 2010 var et bedre år enn 2009 for de fleste av landets fylker, men i Hordaland har nedturen fortsatt. Nedgangen er imidlertid ikke så stor som den var mellom 2008 og 2009. Totalt falt eksportverdien fra Hordaland med 2.4 milliarder kroner mellom 2009 og 2010.

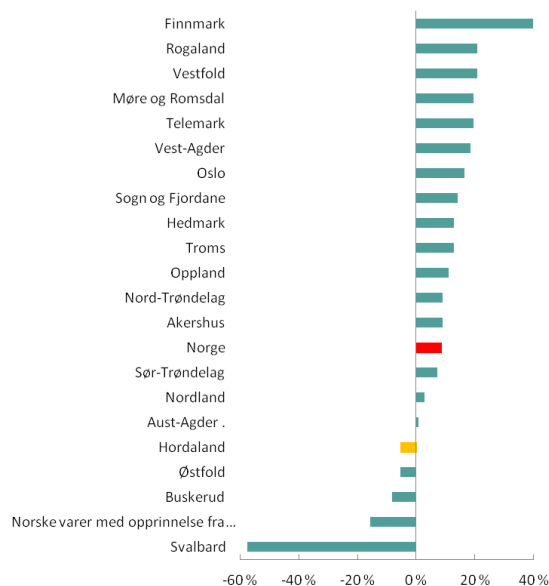
Hordalands andel av landets samlede eksport av tradisjonelle varer steg fra 10.7 prosent i 1999 til 15.7 prosent i 2009. Som en konsekvens av fortsatt nedgang i Hordaland, kombinert med opptur for landet som helhet, falt imidlertid Hordalands andel i 2010 ned til 13.6 prosent. Det laveste siden 2004.

I de nasjonale tallene inngår også eksport av varer med flere produksjonsfylker, varer med ukjent produksjonsfylke og norsk eksport av varer produsert i utlandet. Dersom man ekskluderer disse kategoriene, og kun ser på verdi av varer som faktisk er fordelt på fylker, er Hordalands andel 15 prosent.

Figur 18: Utvikling i eksportverdi av tradisjonelle varer fra Hordaland 1999-2010, tall i millioner

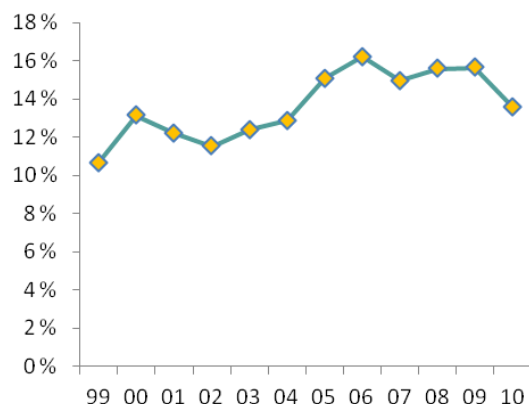
Figur 19: Prosentvis endring i eksportverdi av tradisjonelle varer fra 2009 til 2010

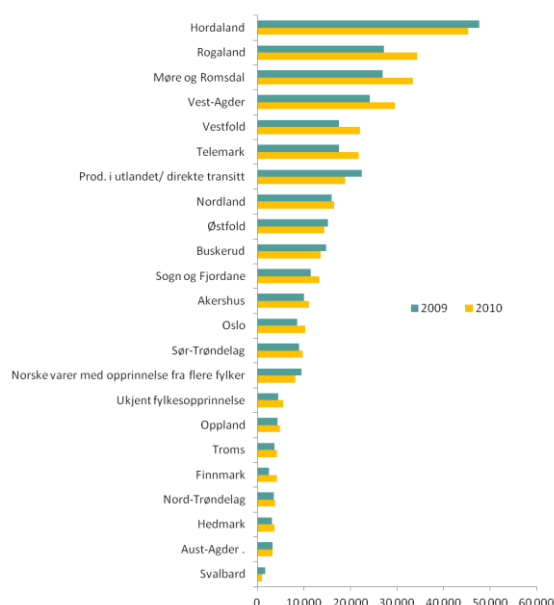
På tross av nedgangen er Hordaland fortsatt det største eksportfylket i Norge, en stilling Hordaland har hatt siden år 2000. Det er i hovedsak kystfylkene som rangerer høyest på den nasjonale fordelingen. De 3 største eksportfylkene er Hordaland, Rogaland og Møre og Romsdal.

I fjor var avstanden mellom Hordaland og Rogaland betraktelig, noe man kan se i figur 21. Den totale forskjellen i eksportverdi mellom disse to fylkene var i 2009 på litt over 20 milliarder kroner. I 2010 opplevde Rogaland vekst, og er nesten tilbake på nivået fra 2008, før finanskrisen. Samtidig fortsatte som allerede nevnt Hordaland nedgangen. Til sammen betyr dette at forskjellen mellom eksportverdien i disse to fylkene i 2010 "kun" var på ca 11 milliarder kroner.

Figur 20: Hordalands andel av nasjonal eksportverdi 1999-2010

Figur 21: Rangering av fylkene etter eksportverdi 2009 og 2010, i millioner kroner

2008–2010 - en sammenligning

I rapporten for 2009, hvor vi sammenlignet de økonomiske tallene for satsingsnæringene mellom 2008 og 2009, ble det poengtert at man grunnet det korte tidsperspektivet burde være forsiktige med å trekke bastante slutninger på grunnlag av materialet. Dette er fortsatt et poeng, men for hvert år med nye tall blir sammenligningene mer robuste. Det er imidlertid viktig å understreke at de 3 årene vi nå har lagt bak oss har vært preget av utfordringer skapt av den internasjonale finanskrisen, som synes å ha rammet forskjellige bransjer ulikt og på ulike tidspunkt.

Variasjonene kan stort sett forklares ved tre forhold:

- 1) reelle fluktuasjoner, som må regnes som mest interessant i et komparativt perspektiv.
- 2) endringer som skyldes forhold ved bedriftenes plassering på næringskoderdriftene. Det er flere eksempler på bedrifter som i perioden mellom 2008 og 2010 har forandret NACE-kode og i enkelte tilfeller derfor har blitt klassifisert i en annen klynge eller undergruppe. Dette har i enkelte tilfeller hatt konsekvenser for størrelsen på de ulike gruppene i negativ eller positiv retning.

3) I noen tilfeller har ideas2evidence etter samråd med BRB gjennomført endringer i hvordan selskaper skal klassifiseres og hvilke type foretak som skal inkluderes i undergruppene. Dette gjelder spesielt en omlegging for næringsgruppene media og kulturbasert næringsliv og reiseliv og opplevelse i 2009. Disse omdisponeringene ble kommentert i detalj i rapporten for 2009, og vil derfor i begrenset grad omtales her.

Denne sammenligningen fokuserer på variasjoner som skyldes reelle endringer, men andre årsaker nevnes der det er relevant.

Tallene viser at energisektoren hadde et betraktelig svakere år i 2009 enn hva tilfellet var for 2008. Og selv om man ser en forbedring for 2010, blant annet med en økning i omsetning på nærmere 10 milliarder kroner for Bergensregionen, snakker vi fortsatt om en nedgang på over 55 milliarder kroner i omsetning sammenlignet med 2008. Den viktigste årsaken til dette er en nedgang i oljeprisen. For 2008 sett under ett var den gjennomsnittlige prisen på nordsjøolje \$ 100 fatet. Til sammenligning var prisen i 2009 \$ 62 for fatet, og i 2010 \$ 80 for fatet (U.S. Energy Information Administration). Statoil ASA, som er lokomotivet for energisektoren i Norge og på Vestlandet, opplevde en omsetningsnedgang

Tabell 48: Energiklyngen i Bergensregionen og Hordaland – presisjonstall for 2008-2010

		2008	2009	2010
Bergensregionen	Ansatte	26 699	27 433	27 800
	Omsetning	220 944 039	155 448 040	165 258 060
	Verdiskaping	72 426 167	32 578 776	31 345 330
	Driftsresultat	51 102 199	8 374 935	10 371 256
	Årsresultat	16 613 986	10 922 251	9 398 108
	Foretak	1 337	1 314	1 361
Hordaland	Ansatte	29 810	30 269	30 466
	Omsetning	230 141 074	163 948 929	173 408 272
	Verdiskaping	75 305 725	35 504 447	33 839 689
	Driftsresultat	52 452 456	9 708 424	11 471 690
	Årsresultat	17 329 991	12 304 749	10 505 887
	Foretak	1 696	1 669	1 743

på nesten 247 milliarder fra 2008 til 2009, og et fall i driftsresultat fra 153 milliarder kroner til 27 milliarder kroner. Tallene for 2010 er noe bedre, med en omsetningsøkning på 80 milliarder kroner, og et driftsresultat som har økt med omtrent 10 milliarder siden 2009.

Det er imidlertid viktig å merke seg at nedgangen mellom 2008 og 2009 primært kom i den oljeprodukerende delen av næringen. Det er også denne undergruppen som har hatt økning i 2010. Utstyrproduzentene og tjenesteleverandørene hadde i 2009 en forholdsvis begrenset nedgang i driftsresultat, og faktisk bedre årsresultat enn i 2008. Tallene for disse to undergruppene i 2010 er forholdsvis stabile sammenlignet med 2009.

Når det gjelder tallet på ansatte og foretak, er endringene forholdsvis små. Klyngen som helhet har faktisk opplevd en jevn økning i antall ansatte over disse 3 årene. Den viktigste årsaken er at Statoils kontor i Bergen har fått stadig flere ansatte.

Den maritime klyngen opplevde også et dårligere år i 2009 enn hva tilfellet var for 2008. Denne tendensen er i motsetning til energiklyngen også videreført i 2010.

Omsetningen har siden 2008 sunket med nesten 18 milliarder kroner, driftsresultatet har falt med 65

prosent, og årsresultatet har gått fra solide 19.5 til kun 2.5 milliarder kroner.

Det positive er imidlertid at nedgangen foreløpig ikke har påvirket ansattetallene, som faktisk har hatt en forsiktig økning i samme periode. Som en konsekvens av fortsatt høy sysselsetting er også fallet i verdiskapingen relativt sett begrenset, fra 21.4 milliarder kroner i 2008 til 16 milliarder kroner i 2010.

For de tre årene sett under ett har rederiene hatt noen dårlige år, blant annet med et fall i antall ansatte på omtrent 750 personer mellom 2008 og 2009. Halvparten av dette skyldtes imidlertid en omstrukturering av undergruppene, hvor spedisjonsforetak ble flyttet fra rederivirksomhet til tjenesteleverandører. Rederiene hadde også et fall i omsetning fra 41.7 milliarder kroner i 2008 til 33 milliarder kroner i 2009. Denne tendensen har fortsatt inn i 2010, om enn ikke like sterk, blant annet med et fall i antall ansatte på rett over 350 personer, og et omsetningsfall på 1.5 milliarder kroner. Over disse 3 årene har også rederinæringen hatt en sterk svekkelse av årsresultat. Fra solide 16.2 milliarder kroner i 2008 falt det til 7.5 milliarder kroner i 2009. I 2010 snakker vi faktisk om et negativt årsresultat på 666 millioner kroner.

Tabell 49: Den maritime klyngen i Bergensregionen og Hordaland – presisjonstall for 2008-2010

		2008	2009	2010
Bergensregionen	Ansatte	18 852	18 608	19 706
	Omsetning	89 684 017	77 226 525	71 910 728
	Verdiskaping	21 472 644	18 148 515	16 041 271
	Driftsresultat	8 370 477	3 764 236	2 976 901
	Årsresultat	19 562 673	10 990 079	2 552 216
	Foretak	1 292	1 290	1 270
Hordaland	Ansatte	21 207	20 856	21 720
	Omsetning	97 316 144	84 122 456	77 503 785
	Verdiskaping	23 180 267	20 254 513	17 785 563
	Driftsresultat	8 632 282	4 382 552	3 468 060
	Årsresultat	19 357 984	12 349 345	3 258 109
	Foretak	1 471	1 455	1 441

Verftene har i motsetning til rederiene hatt en god utvikling fra 2008 til 2010. I 2008 var det negative tall på både års- og driftsresultat. Disse ble snudd til positive tall i 2009, og selv om omsetningen i 2010 var lavere enn året før, økte både driftsresultatet, årsresultatet og verdiskapingen.

kroner i 2010.

I motsetning til energiklyngen og den maritime klynge har den marine klyngen i bergensregionen og Hordaland opplevd en solid opptur i perioden 2008-2010. Driftsresultatet har mer enn tredoblet seg på disse årene, fra 875 millioner kroner i 2008 til 2.8 milliarder i 2010, og omsetningen har økt med 60 prosent. Sammenlignet med 2008 har alle undergruppene opplevd vekst, men det er oppdrettssektoren som er den primære faktoren bak utviklingen. Fra et negativt årsresultat i 2008 på over 300 millioner kroner, og et beskjedent positivt driftsresultat på kun 21 millioner kroner, hadde oppdrettsnæringen i 2010 et årsresultat på hele 2.3 milliarder kroner, og et driftsresultat på 1.36 milliarder kroner.

Denne positive utviklingen påvirker en rekke av kommunene i bergensregionen, men spesielt Bergen. Foretakene i den marine klyngen i Bergen kommune snudde et negativt årsresultat på 134 millioner kroner i 2008 til et positivt resultat på knapt 1.2 milliarder kroner i 2009, og 1.8 milliarder

Tabell 50: Den marine klyngen i Bergensregionen og Hordaland – presisjonstall for 2008-2010

		2008	2009	2010
Bergensregionen	Ansatte	3 077	3 258	3 357
	Omsetning	20 533 899	23 342 117	32 206 798
	Verdiskaping	2 805 878	3 595 955	5 078 369
	Driftsresultat	875 045	1 631 466	2 856 610
	Årsresultat	192 485	2 098 808	4 043 056
	Foretak	898	860	855
Hordaland	Ansatte	3 680	3 866	4 129
	Omsetning	21 513 076	24 512 126	34 650 862
	Verdiskaping	3 051 546	4 000 937	6 057 815
	Driftsresultat	901 234	1 787 455	3 446 560
	Årsresultat	89 610	2 333 683	4 586 906
	Foretak	1 198	1 171	1 166

Media og kulturbasert næringsliv har øyensynlig opplevd en nedgang på flere nøkkeltall fra 2008 til 2010. Tallene er imidlertid vanskelige å sammenligne grunnet en omstrukturering i 2009 med mål om å rendyrke denne næringsgruppen som næringslivsbasert. Som et ledd i dette arbeidet ble statlige, kommunale og ikke-kommersielle foretak flyttet ut av gruppen og inn i reiseliv og opplevelse.

For undergruppene som ikke har blitt berørt av tekniske endringer, er det verdt å merke seg at tv og radio, som hadde et dårligere år i 2009 enn i 2008, opplevde et bedre 2010. Nedgangen i 2009 og oppgangen i 2010 er tett knyttet til TV2 sine resultater. Eksempelvis hadde TV2 i 2009 et driftsresultat i underkant av 30 millioner kroner, mens driften i 2010 gikk med et overskudd på 270 millioner kroner. Dette er med på å løfte klyngen som helhet: Driftsresultatet i 2010 er 173 millioner kroner høyere enn i 2008, på tross av at klyngen som helhet har lavere omsetning og færre ansatte enn da.

Trykte medier har også et sterkt forbedret driftsresultat siden 2009.

Vi ser at klyngen som helhet hadde 373 millioner kroner i årsresultat i 2008, over 2 milliarder kroner i

2009, og 727 millioner kroner i 2010. Dette er imidlertid i betydelig grad en konsekvens av spesielle regnskapsmessige forhold knyttet til etableringen av Media Norge-konsernet. Variasjonen har derfor begrenset substansiell betydning.

Tabell 51: Media og kulturbasert næringsliv i Bergensregionen og Hordaland – presisjonstall for 2008-2010

		2008	2009	2010
Bergensregionen	Ansatte	5 853	5 262	5 197
	Omsetning	9 118 659	8 070 879	8 562 987
	Verdiskaping	2 987 787	2 788 998	2 852 971
	Driftsresultat	285 971	246 964	458 107
	Årsresultat	373 091	2 061 594	727 628
	Foretak	6 663	6 504	7 136
Hordaland	Ansatte	6 427	5 698	5 610
	Omsetning	9 592 089	8 435 361	8 930 543
	Verdiskaping	3 193 762	2 941 073	3 011 902
	Driftsresultat	309 683	262 806	478 990
	Årsresultat	384 992	2 073 732	742 516
	Foretak	7 356	7 108	7 788

Den siste næringen, reiseliv og opplevelse, er klyngen med mest stabile resultater over disse 3 årene. Antallet foretak vokste imidlertid kraftig mellom 2008 og 2009 av årsaker forklart under media og kultur.

2009 var et godt år for klyngen. Både omsetning, verdiskaping og årsresultatet var høyere dette året enn i 2008 og 2010. Den eneste økonomiske variabelen som ikke var høyere 2009 var det aggregerte driftsresultat, men som det ble nevnt i rapporten for 2009 skyldtes dette i stor grad sterkt negative driftsresultater i SAS-systemet.

Også når det gjelder undergruppene er det relativ stabilitet mellom årene, spesielt sammenlignet med de øvrige satsingsnæringene. Et unntak er undergruppen transport. Sammenlignet med 2009 styrket driftsresultatet seg i 2010, fra et negativt resultat på 15.6 millioner kroner, til et positivt resultat på 124 millioner kroner. Som allerede nevnt skyldtes det negative resultatet i 2009 primært forhold i SAS-konsernet. Samtidig har faktisk omsetningen falt kraftig, fra 5.75 milliarder i 2009 til 4.15 milliarder i 2010. Årsaken til dette er todelt. For det første har Tide Sjø (nå *Norled*) sin avdeling i Bergen blitt nedbemannet med nesten 150 mann, noe som fører til at en mindre del av konsernets omsetning blir ført på Bergen. Den

andre årsaken er litt mer teknisk. SAS sitt salgskontor i Bergen har siden 2009 blitt lagt inn under en del av SAS-konsernet som ikke har registrert regnskap. Dette gir et teknisk "omsetningstap" på 750 millioner kroner i 2010, sammenlignet med 2009.

Oppsummert har 2010 vært et bedre år enn 2009 for energiklyngen, men resultatene er fortsatt dårligere enn det de var i 2008. Nedturen fortsetter på sin side for den maritime næringen, som over de siste 3 årene har opplevd stadig svakere økonomiske resultat. Nedgangen har likevel ikke ført til vesentlige oppsigelser, da antallet ansatte holder seg relativt stabilt i løpet av perioden. Den marine klyngen skiller seg med stadig bedre resultater de siste årene, riktignok sammenlignet med et unormalt svakt 2008.

Tabell 52: Reiseliv og opplevelsesklyngen i Bergensregionen og Hordland – presisjonstall for 2008-2010

		2008	2009	2010
Bergensregionen	Ansatte	13 072	13 020	12 782
	Omsetning	11 677 049	12 849 562	11 288 379
	Verdiskaping	4 264 218	4 756 433	4 085 209
	Driftsresultat	374 518	302 891	386 395
	Årsresultat	342 300	551 977	346 038
	Foretak	2 615	3 006	3 195
Hordaland	Ansatte	14 698	14 648	14 488
	Omsetning	12 644 149	13 786 427	12 253 292
	Verdiskaping	4 648 872	5 126 092	4 477 008
	Driftsresultat	389 508	329 522	399 707
	Årsresultat	307 279	481 898	340 049
	Foretak	3 494	3 961	4 173

Data og metoder

Business Region Bergen har engasjert ideas2evidence til å beregne nøkkeltall for følgende satsingsnæringer i regionen: 1) maritim, 2) marin, 3) olje, gass og energi, 4) kultur og media, og 5) reiseliv og opplevelse. Formålet ved prosjektet har vært å utvikle autoritative nøkkeltall med høy presisjon, samtidig som tallene skal kunne sammenlignes med andre geografiske regioner. Det har også vært en målsetning å utvikle en metodikk for gjentakelse av prosjektet ved senere anledninger.

Innledende valg

ideas2evidence har valgt en metode hvor økonomiske tall fra enkeltforetakene innenfor hver næringsklynge aggregeres opp til samlende nøkkeltall for hele klyngen. Alle økonomiske tall er hentet fra Brønnøysundregistrene via foretaksdatabasen RavnInfo. Tallene i denne databasen er bearbeidet og kvalitetssikret av selskapet Dun & Bradstreet. Alle økonomiske tall er fra 2010, som er sist tilgjengelige regnskapsår. Tall for ansatte i Ravninfo hentes fortløpende fra Arbeidsgiver- og arbeidstakerregisteret (AA-registeret) og er korrekte per januar 2012.

De fleste næringsbeskrivelser benytter seg av Statistisk Sentralbyrås standard for næringsgruppering – NACE. Dette er en internasjonal standard som benyttes i Europa. Alle foretak i Norge er klassifisert i henhold til det femsifrede kodeverket. De fire første sifrene er identiske i alle land, mens det femte sifferet gir mulighet for nasjonale variasjoner. NACE-kodene er dermed et godt utgangspunkt for å avgrense hvilke bedrifter som inngår i ulike næringer. Kodeverket er imidlertid basert på et strikt bransjeperspektiv og dårlig egnet for å beskrive næringsklynger som ofte går på tvers av etablerte bransjer. For å kompensere for dette har ideas2evidence gjennomført et omfattende

kvalitativt arbeid for å identifisere foretak som inngår i næringsklyngene, men som er registrert under andre næringskoder enn de man normalt inkluderer i klyngene.

En slik kvalitativ fremgangsmåte er tidkrevende, og har innenfor rammene av prosjektet bare vært gjennomførbar for Hordaland og Bergensregionen. For å kunne levere både sammenlignbare tall mellom geografiske områder, men også en presis beskrivelse av de lokale næringene i Bergensregionen og Hordaland, har ideas2evidence derfor utarbeidet to separate sett med nøkkeltall:

1. Nøkkeltall som utelukkende er basert på de næringskoder vi har identifisert som en del av den aktuelle næringsklyngen. Denne fremgangsmåten gir et godt sammenligningsgrunnlag med alle andre geografiske områder.
2. Nøkkeltall som er basert på de samme næringskodene som i punktet over, men som også er bearbeidet manuelt for å gi en så presis beskrivelse av næringen som mulig. Siden et slikt kvalitativt arbeid ikke er gjort for landet som helhet, finnes det ikke sammenligningsgrunnlag for andre geografiske enheter.

Nøkkeltallene er utarbeidet etter et klyngeperspektiv. Per definisjon er det dermed plausibelt at både enkeltforetak og hele næringskoder inngår i flere næringsklynger, spesielt gjelder dette for utstyrsprodusenter og tjenesteleverandører.

Nøkkeltall

Ideas2evidence har på spesifikasjon fra Business Region Bergen beregnet følgende nøkkeltall:

- Antall ansatte
- Omsetning
- Verdiskaping
- Driftsresultat

- Årsresultat
- Antall foretak
- Antall nyetableringer
- Eksporttall

For utregning av verdiskaping har vi benyttet følgende definisjon:

$$\text{Verdiskaping} = \text{Driftsresultat} + \text{lønnskostnader}$$

Næringens verdiskaping blir da den aggregerte verdiskapingen for alle foretakene i regionen. En vesentlig egenskap ved denne definisjonen er at den ikke inkluderer varer og tjenester som blir benyttet i produksjon. Man unngår dermed dobbelttelling av disse innsatsfaktorene. Dette er spesielt viktig dersom man ønsker å sammenligne næringer som i stor grad kjøper varer og tjenester av hverandre. Begrepet fanger også opp avlønningen til de viktigste interessentene i næringen (Jakobsen, 2007):

- De ansatte gjennom lønn
- Kommunene og staten gjennom inntektsskatt, arbeidsgiveravgift og selskapsskatt
- Kreditorer gjennom renter på lån
- Eierne gjennom overskudd etter skatt

Denne definisjonen av verdiskaping er identisk med inntektsmetoden for utregning av BNP (SSB.no)

Driftsresultatet er resultatet av driftsaktivitetene i foretakene. Posten kommer etter driftsinntekter og driftskostnader og er uavhengig av de finansielle og ekstraordinære postene.

Årsresultatet er resultatet etter ordinære poster, ekstraordinære poster og skatt. De ekstraordinære postene omfatter også finansielle inntekter og finanskostnader.

Beregningsmåte, sammenligningstall

Næringskodene som er inkludert innenfor hver næring, er valgt i dialog med relevante

nettverksorganisasjoner og en grundig litteraturstudie av forskningsrapporter og offentlige dokumenter. Oversikt over hvilke koder som inngår i de ulike næringsklyngene, er inkludert til slutt i dette kapittelet.

Etter identifikasjonen av næringskodene, er disse brukt for å hente ut økonomiske tall for alle foretak innenfor de ulike næringene. Denne prosedyren er gjennomført for tre geografiske områder: Bergensregionen, Hordaland og Norge.

De økonomiske tallene fra foretakene er deretter summert for å gi en aggregert beskrivelse av de fem næringene i Bergensregionen, Hordaland og Norge. Fordi nøyaktig samme fremgangsmåte er benyttet for de tre geografiske nivåene, er tallene egnet til sammenligninger. For eksempel er det mulig å beregne hvor stor andel Bergensregionen utgjør av Norge som helhet.

Beregningsmåte, presisjonstall

Den presise fremstillingen av næringene tar utgangspunkt i arbeidet som ble gjort for sammenligningstallene beskrevet over. I tillegg har Ideas2evidence gjort et omfattende kvalitativt arbeid for å identifisere foretak som er en naturlig del av næringsklyngen, men som ikke fanges opp av de relevante næringskodene. Typiske eksempler er IT-bedrifter som utelukkende leverer programvare til oljebransjen eller forsikringsselskap som bare fokuserer på maritim virksomhet. Kravet for å være en del av en klynge er at en betydelig andel av foretakets virksomhet er rettet mot klyngens virksomhet. Ideas2evidence har gjennomført internettbasert research for alle foretakene, og i noen tilfeller tatt telefonkontakt for mer informasjon. Følgende kilder er brukt i det kvalitative arbeidet:

Tabell 38: Kilder for kvalitativt identifiserte foretak

Næring	Kilder
Olje, gass og energi	Proff, Nortrade, ideas2evidence, NCE Subsea
Maritim	Lloyds World Shipping Encyclopedia, Proff, Nortrade
Marin	Proff, Nortrade, Piscus
Reiseliv og opplevelse	Proff, Travelindex, medlemsliste Bergen Reiselivslag
Kultur og media	Proff, ideas2evidence

Om kildene:

Proff: Foretaksdatabase drevet av Eniro Norge. Databasen har i tillegg til klassifisering på næringskoder, en delvis klassifisering innenfor bransjekategorier. Alle relevante bransjekategorier er gjennomgått og foretakene er kontrollert opp mot næringskoder for å unngå en dobbel inkludering.

Nortrade: Nortrade er Norges offisielle eksportportal, etablert i 1996 av Norwegian Trade Council. Inneholder over 4 000 eksportforetak, kategorisert etter næring. Alle relevante kategorier er gjennomgått og bedriftene er kontrollert opp mot næringskoder for å unngå en dobbel inkludering.

Ideas2evidence: Vi har selv gjennomført flere næringskartlegginger som har identifisert relevante foretak for nøkkeltallsprosjektet. Dette gjelder bant annet rapport 1:2009 – *Innholdsrevet teknologiutvikling og teknologidrevet innholdsutvikling – En kartlegging av utvalgte bedrifter og FoU-miljøer i Bergensregionen* (Kultur og media) og rapport 1:2010 – *Klimabyen Bergen – En kartlegging av klimarelaterte aktiviteter og kompetanse i Bergensregionen*.

NCE Subsea: Foretaksliste fra internrapporten *Verdiskaping på bunn – en økonomisk analyse av subseaklyngen i Bergensregionen*

Lloyds World Shipping Encyclopedia: Et oppslagsverk for maritime virksomheter på verdensbasis som oppdateres kontinuerlig. Driftes og leveres av Lloyd's Register Fairplay, et av verdens ledende klassifikasjon- og risikovurderingsfirma.

Piscus: Innkjøpsregister for fiskerinæringen. Tjenesten er levert av Findexa Forlag. Alle relevante kategorier er gjennomgått og foretakene er kontrollert opp mot næringskoder for å unngå en dobbel inkludering.

Travelindex: Presenterer etter eget utsagn alle reiselivsbedrifter i Norge. Tjenesten er levert av Findexa Forlag. Alle relevante kategorier er gjennomgått og foretakene er kontrollert opp mot næringskoder for å unngå en dobbel inkludering.

Bergen Reiselivslag: Medlemsliste hentet fra organisasjonens nettside. Alle foretak er kontrollert opp mot næringskoder for å unngå en dobbel inkludering.

Det kvalitative arbeidet har identifisert 420 foretak som ikke ville vært tatt med dersom man baserte seg på rene næringskoder. Det er vår oppfatning at denne prosessen gir et bedre og mer presist bilde av næringsklyngene.

Tabell 39: Fordeling av kvalitativt identifiserte foretak

Næring	Antall
Olje, gass og energi	131
Maritim	131
Marin	60
Reiseliv og opplevelse	51
Kultur og media	47

Hovedkontorproblematikk

All økonomisk aktivitet for et foretak blir registrert på hovedkontorets juridiske adresse. Dette medfører at virksomhet som foregår i Bergensregionen ofte blir registrert i andre regioner. Størst betydning har dette for olje- og gassindustrien, hvor flere av de tunge aktørene har juridisk adresse og hovedkontor i Stavanger eller Oslo, men stor aktivitet i Bergensregionen.

For å identifisere hvilke foretak dette omfatter, er det brukt tall over ansatte på bedriftsnivå fra Statistisk Sentralbyrå. Et foretak kan være inndelt i flere bedrifter. Bedriftene i et foretak har ansatte registrert på fysisk arbeidssted og ikke foretakets juridiske adresse. Dermed er det mulig å identifisere hvor mange av for eksempel Statoil sine ansatte som arbeider ved avdelinger i Bergensregionen eller Hordaland. Utvalgsriteriet for datauttrekket hos SSB var alle bedrifter innenfor de relevante næringskodene som hadde over fem ansatte i Bergensregionen/Hordaland. Basert på disse tallene var det enkelt å identifisere hvilke foretak som hadde hovedkontor utenfor regionen, men bedrifter innenfor regionen. Det eneste manuelle identifiseringen vi har gjennomført gjelder Statoils gassanlegg på Kollsnes. Det er ikke skilt ut som egen bedrift og tall fra SSB var således ikke tilgjengelig. Vi fikk derfor den nødvendige informasjon oppgitt etter kontakt med Statoil Kollsnes.

Med utgangspunkt i denne informasjonen, ble det beregnet forholdstall mellom antall ansatte i Hordaland og totalt antall ansatte i foretaket. Disse forholdstallene ble deretter brukt til å estimere andeler av økonomisk virksomhet som tilfaller Hordaland. Dersom et foretak har 25 prosent av sine ansatte i Hordaland, vil 25 prosent av omsetning etc. registreres i Hordaland. En slik estimeringsmetode er basert på en forutsetning om at alle ansatte bidrar like mye til den økonomiske

virksomheten i foretaket uansett hvor i landet de er plassert. Det presiseres at alle estimeringer som dette har unøyaktigheter og ikke må behandles som absolutte sannheter.

Hovedkontorproblematikken går begge veier. Flere foretak med hovedkontor i regionen har virksomhet utenfor Hordaland. For å ikke overestimere tallene ved å kun behandle hovedkontorproblematikken til fordel for regionen, har vi undersøkt de 20 største foretakene innenfor hver næring. Dersom foretaket hadde aktivitet utenfor regionen har de fått redusert sin økonomiske aktivitet etter samme estimeringsmetode som beskrevet over. Ideelt sett burde alle foretak i Hordaland vært undersøkt, men arbeidsmengden det krever ligger utenfor rammene av dette prosjektet. Vi tror imidlertid at vi, ved å undersøke de 20 største bedriftene i hver næring, har identifisert de foretakene som er av en slik størrelse at de kan påvirke nøkkeltallene. Behandlingen av den omvendte hovedkontorproblematikken har i størst grad påvirket nøkkeltallene for den marine næringen, ettersom flere marine bedrifter med juridisk adresse i Bergen har betydelig aktivitet utenfor regionen.

Det kvalitative arbeidet har identifisert 708 foretak som ikke ville vært inkludert dersom man baserte seg på rene næringskoder. Det er vår klare oppfatning at denne prosessen gir et bedre bilde og mer presist bilde av næringsklyngene.

Fjerning av selskaper

I noen få tilfeller har ideas2evidence fjernet foretak som er inkludert på basis av næringskoder, men som helt klart ikke inngår i klyngen. Årsaken til at de er inkludert i utgangspunktet er todelt: 1) foretaket har klassifisert seg selv feil eller unøyaktig i forhold til hvilke næringsaktiviteter de faktisk driver, 2) foretaket kan være registrert på flere næringskoder i databasen og velges ut på bakgrunn av en relevant "sekundærkode". Dette er gjort svært få ganger og kun i spesielt graverende

tilfeller. Dette har først og fremst hatt konsekvenser for den marine næringen hvor Rieber & Søn er fjernet (med unntak av virksomhet knyttet til King Oscar), samt reiseliv og opplevelse, hvor COOP Hordaland er tatt ut. Etter prinsippet om metodisk lik behandling, er fjerning av foretaket kun utført i presisjonstallene.

Bruksområder for nøkkeltallene

Med to sett nøkkeltall er det en utfordring å sikre korrekt bruk av tallene. Nøkkeltallene som kun er basert på næringskoder – sammenligningstall - gir en objektiv og lett etterprøvbar fremstilling av næringen. Dersom BRB ønsker å se næringene i regionen i forhold til Norge eller andre regioner, er dette de korrekte tallene å regne andeler ut fra.

Nøkkeltallene med kvalitative justeringer – presisjonstall – er en presis beskrivelse av næringen etter et klyngeprinsipp. Dersom det er ønskelig å uttale seg om hvor stor en utvalgt næring er i regionen, er dette de korrekte tallene å vise til. Presisjonstallene kan i noen grad også sammenlignes med andre undersøkelser basert på tilsvarende metodikk.

Ettersom både næringskoder og enkeltforetak kan inngå i flere næringsklynger, er det ikke mulig å summere nøkkeltallene slik de foreligger i rapporten. Da vil flere foretak kunne bli talt to ganger.

Nyetableringer

Data for nyetablerte foretak er levert av Statistisk Sentralbyrå. Tallene viser nyetableringer innenfor de NACE-kodene som næringene består av.

SSB registrerer ikke nyetablering av foretak innenfor primærnæringene. Ettersom fiske og akvakultur, som er kjernebedriftene i den marine klyngen, regnes som primærnæring, har det gjort det nødvendig å benytte en egen fremgangsmåte for denne klyngen. Det påvirker også tallene for den totale næringen.

Som en alternativ fremgangsmåte, har vi benyttet oss av informasjon om selskapenes etableringsår fra Ravninfo. Databasen inneholder imidlertid bare informasjon for foretak som eksisterer i dag. Foretak som er blitt etablert i løpet av de siste årene, men som allerede er nedlagt, vil derfor ikke være med. Etableringstall basert på denne estimeringsmetoden, vil derfor være for lave. For å kompensere for dette, har vi benyttet SSBs data over nyetablering i marin klynge utenom primærnæringen til å estimere generelle overlevelseshaster. Disse ratene har vi så anvendt på antallet fiske- og oppdrettsforetak som eksisterer i dag, for å estimere hvor mange nyetableringer det var i utgangspunktet.

Enkeltpersonforetak

Enkeltpersonforetak er ikke regnskapspliktige. Det medfører et problem og mulig feilkilde i forhold til den fremgangsmåten vi har valgt for å aggregere nøkkeltall. Det er imidlertid først og fremst for kultur og media og reiseliv og opplevelse dette utgjør en utfordring.

Logisk sett burde ett enkeltpersonforetak utgjøre en arbeidsplass, slik at antall ansatte stod i et 1:1 forhold til antall foretak. Andre undersøkelser (ideas2evidence, 2007,2009), spesielt innenfor kultur og media hvor problemet er størst, har vist at enkeltpersonforetak ofte er sideprosjekt eller foretak med svært liten aktivitet. Mange innehavere av slike foretak er også ansatt i andre foretak innenfor samme næring. Et 1:1 forhold vil derfor overestimere antall ansatte i forhold til det reelle antallet. I samråd med oppdragsgiver har vi derfor valgt å ikke foreta estimeringer for enkeltpersonforetak. Dette medfører en viss underestimering av nøkkeltallene, spesielt når det gjelder antall ansatte. I gjennomgangen av næringsklyngen for kultur og media oppgir vi hvor mange AS og enkeltpersonforetak som inngår i

klyngen.

Ettersom økonomiske tall heller ikke er tilgjengelig, vil også disse være noe underestimert. Basert på kunnskap om struktur og økonomisk aktivitet for enkeltpersonforetak, er vi sikre på at dette ikke utgjør en spesielt stor reduksjon i de endelige nøkkeltallene.

Appendiks

Findeling av næringer

Energi

1. Utvinning og foredling av olje og gass
2. Produksjon og distribusjon av elektrisk energi
3. Tjenesteleverandører inkl. supplybåter
4. Utstysprodusenter inkl. borerigger og plattformer

Maritim

1. Rederi
2. Verft
3. Tjenesteleverandører
4. Utstysprodusenter

Marin

1. Fiske
2. Oppdrett
3. Foredling
4. Salg
5. Tjenesteleverandører
6. Utstysprodusenter

Kultur og media

1. Annonse,- reklame og marked
2. Arkitektvirksomhet
3. Design
4. Film, video og foto
5. Tv og radio
6. Kulturarv
7. Kunsthåndverk
8. Kunstnerisk virksomhet
9. Musikk
10. Trykte medier
11. Data- og medieteknologi
12. Annet

Reiseliv og opplevelse

1. Transport
2. Opplevelse
3. Reisearrangør/turistservice
4. Mat og drikke
5. Overnatting

Energi

Gr.	Kode	Beskrivelse
1	06.100	Utvinning av råolje
1	06.200	Utvinning av naturgass
1	09.101	Boretjenester tilknyttet utvinning av råolje og naturgass
1	09.109	Andre tjenester tilknyttet utvinning av råolje og naturgass
1	19.200	Produksjon av raffinerte petroleumsprodukter
4	25.6	Overflatebehandling og bearbeiding av metaller
4	26.510	Produksjon av måle-, kontroll- og navigasjonsinstrumenter
4	27.900	Produksjon av annet elektrisk utstyr
4	28.130	Produksjon av pumper og kompressorer ellers
4	28.140	Produksjon av kraner og ventiler ellers
4	30.113	Bygging av oljeplattformer og moduler
4	30.115	Innrednings- og installasjonsarbeid utført på skip over 100 br.tonn
4	30.116	Innrednings- og installasjonsarbeid utført på borerigger og moduler
4	33.120	Reparasjon av maskiner
4	33.150	Reparasjon og vedlikehold av skip og båter
4	33.200	Installasjon av industrimaskiner og - utstyr
2	35.111	Produksjon av elektrisitet fra vannkraft
2	35.112	Produksjon av elektrisitet fra vindkraft
2	35.113	Produksjon av elektrisitet fra biobrensel, avfallsforbrenning og deponigass
2	35.114	Produksjon av elektrisitet fra naturgass
2	35.119	Produksjon av elektrisitet ellers
2	35.120	Overføring av elektrisitet
2	35.130	Distribusjon av elektrisitet
2	35.140	Handel med elektrisitet
1	35.210	Produksjon av gass
2	35.220	Distribusjon av gass gjennom ledningsnett
2	35.230	Handel med gass gjennom ledningsnett
2	35.300	Damp- og varmtvannsforsyning
4	46.630	Engroshandel med maskiner og utstyr til bergverksdrift, olje- og gassutvinning og bygge- og
4	46.691	Engroshandel med maskiner og utstyr til kraftproduksjon og installasjon
4	46.693	Engroshandel med maskiner og utstyr til industri ellers
2	46.710	Engroshandel med drivstoff og brensel
2	47.300	Detaljhandel med drivstoff til motorvogner
3	50.204	Forsyning og andre sjøtransporttjenester for offshore
3	52.215	Tjenester tilknyttet drift av rørledninger
3	52.223	Forsyningsbaser
3	71.122	Geologiske undersøkelser

Maritim

Gr.	Kode	Beskrivelse
4	26.510	Produksjon av måle-, kontroll- og navigasjonsinstrumenter
4	28.11	Produksjoner av motorer og turbiner, unntatt motorer til luftfartøyer og motorvogner
4	28.12	Produksjon av komponenter til hydraulisk og pneumatisk utstyr
4	28.13	Produksjon av pumper og kompressorer ellers
4	28.14	Produksjon av kraner og ventiler ellers
4	28.15	Produksjon av lagre, gir, tannhjulsutvekslinger etc
4	28.221	Produksjon av løfte- og håndteringsutstyr til skip og båter
2	30.111	Bygging av skip og skrog over 100 br.tonn
2	30.112	Bygging av skip under 100 br. Tonn
2	30.113	Bygging av oljeplattformer og moduler
2	30.114	Produksjon av alt flytende materiell
2	30.115	Innrednings- og installasjonsarbeid utført på skip over 100 br.tonn
2	30.116	Innrednings- og installasjonsarbeid utført på borerigger og moduler
2	30.12	Bygging av fritidsbåter
2	33.15	Reparasjon og vedlikehold av skip og båter
4	46.692	Engroshandel med skipsutstyr og fiskeredskap
1	50.101	Utenriks sjøfart med passasjerer
1	50.102	Innenlandske kyststruter med passasjerer
1	50.109	Kysttrafikk ellers med passasjerer
1	50.201	Utenriks sjøfart med gods
1	50.202	Innenriks sjøfart med gods
1	50.203	Slepebåter
1	50.204	Forsyning og andre sjøtransporttjenester for offshore
1	50.3	Passasjertransport på elver og innsjøer
1	50.4	Godstransport på elver og innsjøer
3	52.221	Drift av havne- og kaianlegg
3	52.223	Forsyningsbaser
3	52.229	Tjenester tilknyttet sjøtransport ellers
3	52.292	Skipsmegling
3	77.34	Utleie og leasing av sjøtransportmateriell

Marin

Gr.	Kode	Beskrivelse
1	03.111	Hav- og kystfiske
1	03.112	Hvalfangst
1	03.120	Ferskvannsfiske
2	03.211	Produksjon av matfisk, bløtdyr, krepsdyr og pigghuder i hav- og kystbasert akvakultur
2	03.212	Produksjon av yngel og settefisk i hav- og kystbasert akvakultur
2	03.213	Tjenester tilknyttet hav- og kystbasert akvakultur
2	03.221	Produksjon av matfisk, bløtdyr og krepsdyr i ferskvannsbasert akvakultur
2	03.222	Produksjon av yngel og settefisk i ferskvannsbasert akvakultur
2	03.223	Tjenester tilknyttet ferskvannsbasert akvakultur
3	10.201	Produksjon av saltfisk, tørrfisk og klippfisk
3	10.202	Frysing av fisk, fiskefileter, skalldyr og bløtdyr
3	10.203	Produksjon av fiskehermetikk
3	10.209	Bearbeiding og konservering av fisk og fiskevarer ellers
3	10.411	Produksjon av rå fiskeoljer og fett
6	28.930	Produksjon av maskiner og utstyr til nærings- og nytelsesindustri
4	46.381	Engroshandel med fisk, skalldyr og bløtdyr
6	46.692	Engroshandel med skipsutstyr og fiskeredskap
4	47.23	Butikkhandel med fisk, skalldyr og bløtdyr

Kultur og media

Gr.	Kode	Beskrivelse
10	18.11	Trykking av aviser
10	18.12	Trykking ellers
10	18.13	Ferdiggjøring før trykking og publisering
10	18.14	Bokbinding og tilknyttede tjenester
9	18.2	Reproduksjon av innspilte opptak
9	26.8	Produksjon av magnetiske og optiske media
7	32.12	Produksjon av gull- og sølvvarer og lignende artikler
7	32.13	Produksjon av bijouteri og lignende artikler
9	32.2	Produksjon av musikkinstrumenter
9	46.433	Engroshandel med plater, musikk- og videokassetter og CD- og DVD-plater
5	47.43	Butikkhandel med audio- og videoutstyr
9	47.594	Butikkhandel med musikkinstrumenter og noter
10	47.61	Butikkhandel med bøker
10	47.62	Butikkhandel med aviser og papirvarer
9	47.63	Butikkhandel med innspillinger av musikk og video
7	47.772	Butikkhandel med reiseeffekter av lær og lærimitasjoner og varer av lær
5	47.914	Postordre-/Internetthandel med elektriske husholdningsapparater m.m.
10	47.915	Postordre-/Internetthandel med bøker, papir, aviser og blader
10	58.11	Utgivelser av bøker
10	58.12	Utgivelse av kataloger og adresselister
10	58.13	Utgivelse av aviser
10	58.14	Utgivelse av blader og tidsskrifter
10	58.19	Forlagsvirksomhet ellers
11	58.21	Utgivelse av programvare for dataspill
4	59.11	Produksjon av film, video og fjernsynsprogrammer
4	59.12	Etterarbeid knyttet til produksjon av film, video og fjernsyn
4	59.13	Distribusjon av film, video og fjernsynsprogrammer
4	59.14	Filmframvisning
9	59.2	Produksjon og utgivelse av musikk- og lydopptak
5	60.1	Radiokringkasting
5	60.2	Fjernsynskringkasting
10	63.91	Nyhetsbyråer
2	71.112	Arkitekttjenester vedrørende byggverk
1	73.11	Reklamebyråer
1	73.12	Medieformidlingstjenester
3	74.101	Industridesign, produktdesign og annen teknisk designvirksomhet
3	74.102	Grafisk og visuell kommunikasjonsdesign
3	74.103	Interiørarkitekt-, interiørdesign- og interiørkonsulentvirksomhet
4	74.2	Fotografvirksomhet
9	74.903	Impresariovirksomhet
12	79.903	Opplevelses-, arrangements- og aktivitetsarrangørvirksomhet
12	85.522	Undervisning i kunsthøgskole
12	85.529	Annen undervisning innen kultur
9	90.011	Utvøende kunstnere og underholdningsvirksomhet innen musikk
8	90.012	Utvøende kunstnere og underholdningsvirksomhet innen scenekunst
8	90.019	Utvøende kunstnere og underholdningsvirksomhet ikke nevnt annet sted
12	90.02	Tjenester tilknyttet underholdningsvirksomhet
8	90.031	Selvstendig kunstnerisk virksomhet innen visuell kunst
8	90.032	Selvstendig kunstnerisk virksomhet innen musikk
8	90.033	Selvstendig kunstnerisk virksomhet innen scenekunst
8	90.034	Selvstendig kunstnerisk virksomhet innen litteratur
8	90.039	Selvstendig kunstnerisk virksomhet ikke nevnt annet sted
8	90.04	Drift av lokaler tilknyttet kunstnerisk virksomhet
6	91.021	Drift av kunst- og kunstindustrimuseer
6	91.022	Drift av kulturhistoriske museer

6	91.023	Drift av naturhistoriske museer
6	91.029	Drift av museer ikke nevnt annet sted
6	91.03	Drift av historiske steder og bygninger og lignende severdigheter
6	91.04	Drift av botaniske og zoologiske hager og naturreservater
6	93.292	Fritidsestablishement

Reiseliv og opplevelse

Gr.	Kode	Beskrivelse
1	49.1	Passasjertransport med jernbane
1	49.311	Rutebiltransport i by- og forstadsområde
1	49.312	Transport med sporveis- og forstadsbane
1	49.32	Drosjebiltransport
1	49.391	Rutebiltransport i by- og forstadsområde
1	49.392	Turbiltransport
2	49.393	Transport med taubaner, kabelbaner og skiheiser
1	50.101	Utenriks sjøfart med passasjerer
1	50.102	Innenlandske kystruter med passasjerer
1	50.109	Kysttrafikk ellers med passasjerer
1	50.3	Passasjertransport på elver og innsjøer
1	51.1	Lufttransport med passasjerer
1	52.214	Drift av taxisentraler og annen formidlig av persontransport
5	55.101	Drift av hoteller, pensjonater og moteller med restaurant
5	55.201	Drift av vandrerhjem
5	55.202	Drift av ferieleiligheter
5	55.301	Drift av campingplasser
5	55.302	Drift av turisthytter
5	55.9	Annen overnatting
4	56.101	Drift av restauranter og kafeer
4	56.102	Drift av gatekjøkken
4	56.21	Cateringvirksomhet
4	56.301	Drift av puber
4	56.309	Drift av barer ellers
1	77.11	Utleie og leasing av biler og andre lette motorvogner
3	79.11	Reisebyråvirksomhet
3	79.12	Reisearrangørvirksomhet
3	79.901	Turistkontorvirksomhet
3	79.902	Guider og reiseledere
2	79.903	Opplevelses-, arrangements- og aktivitetsarrangørvirksomhet
3	79.909	Turistrelaterte tjenester ikke nevnt annet sted
2	91.011	Drift av folkebiblioteker
2	91.012	Drift av fag- og forskningsbiblioteker
2	91.021	Drift av kunst- og kunstindustrimuseer
2	91.022	Drift av kulturhistoriske museer
2	91.023	Drift av naturhistoriske museer
2	91.029	Drift av museer ikke nevnt annet sted
2	91.03	Drift av historiske steder og bygninger og lignende severdigheter
2	91.04	Drift av botaniske og zoologiske hager og naturreservater
2	93.11	Drift av idrettsanlegg
2	93.21	Drift av fornøyles- og temaparker
2	93.291	Opplevelsesaktiviteter
2	93.292	Fritidsestablishement
2	93.299	Fritidsvirksomhet ellers

Kilder:

Bøker og rapporter

Aslensen, Heidi Wiig og Trude Olafsen (2003) *Verdiskapningspotensialet knyttet til leveranser av kunnskapsintensive tjenester til marin sektor*, Step – Senter for Innovasjonsforskning (Nå NIFU-STEP)

Auno, Anne Mari og Knut Ø. Sørensen (2009) *Norsk reiselivs økonomiske rolle – en analyse basert på satelittregnskapet for turisme*, SSB-rapport 2009/32

Brændvang, Ann-Kristin og Knut Ø. Sørensen

Grünfeld, Leo A. (2007) *Norske handelsinteresser overfor landene Kina, Japan, India og Russland*, Menon-publikasjon nr. 1/2007

Jakobsen, Erik (2007) *Maritim verdiskapningsbok*, Maritimt Forum, Oslo

Jakobsen, Erik (2008) *Næringsklynger – hvordan kan de beskrives og vurderes?* Menon-publikasjon nr 1

Haraldsen, Tone, Simen Kristian Flygind, Kjell Overvåg og Dominic Power (2004) *Kartlegging av kulturnæringene I Norge – Økonomisk betydning, vekst- og utviklingspotensial*, ØF-Rapport nr: 10/2004

Haraldsen, Tone, Svein Erik Hagen og Per Kristian Alnes (2008) *Kulturnæringene i Norge – Muligheter og utfordringer – en oppdatering av kartleggingen fra 2004*, ØF-Rapport nr:12/2008

Hirth, Martin Larsen (2009) *Avgrensning og definisjon av maritim næring*, ideas2evidence notat nr.1

Lloyds's Register Fairplay (2010), *World Shipping Encyclopedia*, Lloyds, Elektronisk database

Løyland, Knut, Joar Sannes og Knut Vareide (2007) *Kultur og næring i Grenland*, Telemarksforskning – Bø, arbeidsrapport 11/2007

Porter, M.E. (1998) *Clusters and the new economics of competition*, *Harvard Business Report*, 76 (6) s.77-90

Reve, Torger og Erik W. Jakobsen (2001) *Et verdiskapende Norge*, Universitetsforlaget, Oslo

Ryssevik, Jostein og Jan Erik Grindheim (2007) *Lidenskap og Levevei – en studie av utvalgte kulturnæringene i Hordaland*, ideas2evidence rapport nr.5

Ryssevik, Jostein (2009) *Innholdsrevet teknologiutvikling og teknologidrevet innholdsutvikling – En kartlegging av utvalgte bedrifter og FoU-miljøer i Bergensområdet*, Ideas2evidence rapport nr.1

Vareide, Knut (2009) *Reiselivet i Lofoten – Statistikk over utvikling av antall arbeidsplasser*, TF-notat nr. 33 - 2009

Internettkilder:

Bergen Mediaby, <http://www.bergenmediaby.no>

Bergen Reiselivslag, <http://www.visitbergen.com>

Fiskeriforum Vest, <http://www.fiskeriforum.no>

FN (2010) *SITC – United Nations Statistics Division*, <http://unstats.un.org/unsd/cr/registry/regcst.asp?Cl=14> [28.05.2010]

HOG Energi, <http://www.holga.no>

Maritimt Forum, <http://www.maritimebergen.no>

Nortrade, <http://www.nortrade.com>

Piscus, <http://www.piscus.no>

Proff Bedriftsdatabase, <http://www.proff.no>

Travelindex, <http://www.travelindex.no>

SSB.no (1997) *Ukens statistikk – Utenrikshandel*, http://www.ssb.no/ukens_statistikk/utg/9713-14/8.html, [28.05.2010]

SSB.no (2008) *Eksport etter produksjonsfylke og varesektor etter SITC*, <http://www.ssb.no/muh/mu2008/tab20.html>, [28.05.2010]

SSB.no (2009) *Utenrikshandel*, <http://www.ssb.no/muh>, [28.05.2010]

SSB.no (2010) *Nace-koder*, <http://www.ssb.no/nace>, [28.05.2010]

SSB.no (2010) *Begreper i nasjonalregnskapet*, <http://www.ssb.no/emner/09/01/begreper/>, [11.06.2010]

U.S. Energy Information Administration (2011), <http://www.eia.doe.gov/dnav/pet/hist/LeafHandler.ashx?n=PET&s=WEPCNOEKO&f=W> [25.03.2011]

Personlige kilder:

Hogne Haugsdal, Maritimt Forum Bergensregionen

Tanja Hoel, Fiskeriforum Vest

Nelson Rojas, HOG Energi

Ole Warberg, Bergen Reiselivslag

Trond Olsen, NCE Subsea

Datakjøp:

Bedrifts og foretaksdata fra Ravninfo, <http://www.ravninfo.no>

Eksport- og nyetableringsdata fra Statistisk Sentralbyrå, <http://www.ssb.no>

REGION
BER
GENERATING
SEAFOOD

Business Region Bergen

Business Region Bergen driver regional næringsutvikling, etablerersenter, profilering og markedsføring av Bergensregionen.

Kunnskapsbaserte næringsklynger

Bergensregionen har sterke kunnskapsmiljø som er utviklingsaktører for regionens ledende miljøer innen:

- ENERGINÆRINGEN: Olje, gass og fornybar energi
- MARITIM NÆRING: Rederi, verft, samt tjeneste- og utstyrsleverandører
- MARIN NÆRING: Fiskeri, oppdrett og marine produkter
- OPPLEVELSE, KULTUR OG REISELIV
- MEDIA OG KULTURBASERT NÆRINGSLEV: Media, design, film og musikk

Regionen har også sterke finans- og IKT-miljø.

SAMMEN SKAL VI SKAPE EN DYNAMISK VEKSTREGION

brb.no

Bergen | Askøy | Fjell | Sund | Øygarden | Os | Fusa | Samnanger | Austevoll | Stord | Vaksdal | Osterøy
Lindås | Meland | Fedje | Radøy | Austrheim | Masfjorden | Modalen | Gulen | Hordaland fylkeskommune

Business Region Bergen

Strandgaten 6, NO-5013 Bergen

T: +47 56 90 11 50 F: +47 56 90 11 51

post@brb.no www.brb.no